

**Steunpunt
Monumenten
& Archeologie
Noord-Holland**

Groen erfgoed in de Omgevingswet

Handreiking voor Noord-Hollandse gemeenten

Cover: De Kruiskerk in Elsrijk-West, Amstelveen, ligt fraai vrij in het openbare groen aan het einde van de zichtas met waterpartij. Er is bewust geen erfafscheiding tussen kerk en groen gecreëerd.

Inhoud

Inleiding	5
1. De waarden van historisch groen	11
1.1 Monumentale waarden	11
1.2 Natuurwaarden	13
1.3 Gebruikswaarden	14
1.4 Ecosysteemdiensten	16
2. Borgen van groen erfgoed	17
2.1 Inventariseren en waarderen van groen erfgoed	17
2.2 Ambities en doelen in de omgevingsvisie en in het programma van de Omgevingswet	17
2.3 Aanwijzen en beschermen van groen erfgoed in het omgevingsplan	18
2.4 Instandhoudingsplicht en zorgplicht	28
2.5 Vergunningplichten en beoordelingsregels	31
Intermezzo's	
• Tuinstad Hilversum	15
• Houtwallen in Heiloo	20
• Heemparken en groenelementen in Amstelveen	26
• Houtwallen in de Zijpe- en Hazepolder	33
• Groenstructuren op Wieringen	36
Noten en bronnen	38
Bijlagen	
1. De Omgevingswet nader uitgelegd	40
2. Waarderingscriteria groen erfgoed	45
Colofon	47

De parkaanleg van buitenplaats Elswout in Overveen heeft de status van rijksmonument.

Inleiding

Groen erfgoed zoals historische tuinen en parken, historisch groen in woonwijken, maar ook houtwallen en heggen, heeft grote maatschappelijke waarde, denk aan cultuurhistorische waarde, landschaps- en tuinarchitectuurhistorische waarde, wetenschappelijke waarde, gezondheidswaarde, gebruikswaarde, natuurwaarde en economische waarde. Dit maakt groen erfgoed onmisbaar in de besluitvorming rond ruimtelijke plannen. Bovendien biedt het erfgoed aanknopingspunten voor oplossingen voor actuele vraagstukken, zoals de achteruitgang van de biodiversiteit en klimaatverandering.

De omgang met de fysieke leefomgeving wordt straks geregeld in de Omgevingswet. De nieuwe wet biedt verschillende mogelijkheden om het cultureel erfgoed te beschermen en te benutten. Daarvoor heeft de gemeente beschikking over meerdere instrumenten zoals de omgevingsvisie, het programma, het omgevingsplan en de omgevingsvergunning. In bijlage 1 worden deze instrumenten kort toegelicht.

Het doel van deze handreiking is om gemeenten praktisch inzicht te geven in de mogelijkheden om de ruimtelijke en fysieke kwaliteiten van het groene erfgoed te borgen met de nieuwe instrumenten van de Omgevingswet. Met deze instrumenten geven gemeenten onder meer aan met welke cultuurhistorische waarden rekening moet worden gehouden bij opgaven en activiteiten in de fysieke leefomgeving. Dit gaat niet alleen over de gebouwde monumenten en beschermd gezichten, maar ook over waardevolle landschappen, historische parken en tuinen en ander groen erfgoed.

Erfgoed in de Omgevingswet

De Omgevingswet regelt onder meer de omgang met erfgoed in de fysieke leefomgeving. Dat bestaat uit de volgende onderdelen:

- monumenten (onroerende zaken, dit zijn zowel de beschermde monumenten zoals rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten, als ook beeldbepalende, karakteristieke panden of specifiek benoemd, bijvoorbeeld als stolpboerderijen)
- archeologische monumenten
- stads- en dorpsgezichten
- cultuurlandschappen
- roerend en immaterieel erfgoed, voor zover dat in het omgevingsplan aan een locatie te verbinden is, denk aan historische schepen in een historische haven.

De nieuwe wet hanteert daarmee een bredere opvatting van cultureel erfgoed in de fysieke leefomgeving dan we gewend zijn onder de huidige wet- en regelgeving.

De beplanting op Wieringen is vrijwel volledig ontworpen. De hoger gelegen delen zijn met beplanting aangezet en de lage delen open gehouden.

Wat is groen erfgoed?

Groen erfgoed is een verzamelnaam voor historisch aangelegd groen, groenstructuren die in het verleden door mensen zijn aangelegd of door menselijk ingrijpen tot stand zijn gekomen, zoals tuinen, parken, woonwijken, verdedigingswerken, begraafplaatsen, buitenplaatsen en landgoederen. Het groene erfgoed bestaat onder meer uit gebouwde structuren, in het bodemoppervlak aangebracht reliëf, waterpartijen, paden en beplantingen. Cultuurlandschappen met door de mens beïnvloed groen, zoals bossen, hakhoutbossen en houtwallen vallen ook onder groen erfgoed, aldus de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Dit zijn relictten waaraan het historisch gebruik van een locatie kan worden afgelezen. In die zin verschilt groen erfgoed van ‘natuurlijk erfgoed’, zoals Unesco hele gebieden betitelt, zoals de Waddenzee en de Veluwe.

In deze handreiking hanteren we de definitie van de RCE. Dat betekent dat zowel historisch gegroeide als ontworpen groenstructuren en -elementen aan bod komen, evenals groenstructuren en -elementen op verschillende schaalniveaus – bijvoorbeeld solitaire bomen, houtwallen, lanen, plantsoenen, parken en begraafplaatsen.

Leeswijzer

Het eerste deel van de handreiking gaat over de waarden van groen erfgoed. Dit zijn niet alleen de erfgoedwaarden, maar ook de waarden van natuur, gebruik en die van de ecosystemendiensten. Het tweede deel richt zich op de wijze waarop het groene erfgoed geborgd kan worden in beleid en regelgeving. Daarbij wordt ook ingegaan op uitvoering en beheer.

Het spectrum aan groen erfgoed is breed en de mogelijkheden om het te beschermen zijn divers. Daarom staan verspreid in deze handreiking als intermezzo's vijf voorbeelden van groen erfgoed en wordt toegelicht hoe verschillende gemeenten de waarden in hun huidige beleid borgen.

In de wijde Wieringermeer is de beplanting langs wegen en rondom de erven meentworpen. Door uitbreidingen staat de erfbeplanting onder druk.

De tuin van Slot Assumburg in Heemskerk is in 2011 opnieuw aangelegd en sindsdien gemeentelijk monument.

Door het behoud van oude houtwallen staat de relatief nieuwe woonwijk Zuiderloo in Heiloo stevig in het groen.

1. De waarden van historisch groen

Wat maakt groen erfgoed? Zodra groen een ‘cultuurhistorische waardestelling’ krijgt en we het kunnen identificeren en (h)erken- nen, zegt de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).¹ Een waardestelling van het groen is een belangrijk argument om historisch groen beleidsmatig te bescher- men. Waarderingen wegen ook mee bij advisering en vergunningverlening wan- neer groene elementen, structuren of oppervlakten gewijzigd worden of een nevenfunctie krijgen. Er zijn meerdere waarderingcriteria voor groen erfgoed te onderscheiden. Een aantal valt onder de hoofdcategorie monumentale waarden. Naast monumentale waarden zijn kunnen ook bepaalde natuur- en gebruikswaarden bijdragen aan ecosysteemdiensten.

1.1 Monumentale waarden

Om de monumentale waarden van gebouwd en groen erfgoed vast te stellen, kijken gemeenten, provincies en de RCE over het algemeen naar de volgende aspecten:²

- cultuurhistorische waarden
- architectuur- en kunst- en tuinhistorische waarden
- situationele en ensemblewaarden
- gaafheid en herkenbaarheid
- zeldzaamheid.

Deze waarderingen gelden voor de planten, struiken en bomen, maar ook voor structuren in een aanleg, zoals paden, wegen, waterlopen, zichtlijnen en tuinsieraden als fonteinen en priëlen. Bijlage 2 bevat de volledige lijst met waardering- criteria voor monumenten. Hieronder worden ze nader toegelicht.

Cultuurhistorische waarden

Vrijwel alle vormen van historisch groen zijn te relateren aan concrete politieke, religieuze, cultuurhistorische of sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen of gebeurtenissen. Neem de sociaal-maatschappelijke insteek van de hofjes in

Haarlem met rustieke binnentuinen met een bleekveld of moestuin, die vanaf de veertiende eeuw werden gebouwd voor arme, alleenstaande vrouwen en weduwen. Veranderende mode, economische overwegingen en beheeraspecten leidden tot structurele aanpassing van het histo- risch groen. Bovendien bestaat het historisch groen uit levend materiaal – het ontwikkelt zich altijd, bijvoorbeeld door meer ruimte in beslag te nemen of af te sterven. De wijzigingen waren soms klein van aard, maar in andere gevallen ging het groen rigoureuus op de schop. Zo werden vele houtwallen – gebruikt als veekering, erf scheiding en voor hakhout – in de vorige eeuw vervangen door prikkeldraad, waardoor ze nu zeldzaam zijn. Het historisch groen vertelt het verhaal over de relatie tussen de mens en het landschap, het zegt iets over de levenswijze van de eigenaar en gebruiker. Bovendien kan het groen de herinnering oproepen aan een bijzondere persoon of belangrijke gebeur- tenis – denk aan gedenkbomen, bijvoorbeeld voor leden van het koninklijk huis.

Architectuur- en kunst- en tuinhistorische waarden

Net als gebouwen met architectuur- en kunsthisto- rische waarden levert landschapsarchitectuur een driedimensionaal kunstwerk op. Daarnaast zijn er horticulturele waarden, dit zijn de materialen waarmee het is gemaakt, net zoals bij een gebouw. Aan iedere groenaanleg ligt een concept ten grond- slag. Door de tijd heen herkennen we verschillende tuinstijlen, zoals de formele Frans-classicistische stijl, de Engelse landschapsstijl of het groenont- werp in Post-65-wijken. Een ontwerp of een aanleg kan waardevol zijn vanwege de plaats in de geschiedenis van de landschaps- en tuinarchitec- tuur of binnen het oeuvre van een landschaps- of tuinarchitect.

De ‘landschaps- of tuinhistorische waarden’ worden mede bepaald door de samenhang tussen de kwaliteit van het ruimtelijk ontwerp en de beplanting. In een tuin hebben ook elementen als een hoofdgebouw, bruggen, priëlen en tuinsiera- den grote invloed op de architectuur- en kunsthis- torische waarden. Soms is een aanleg in één keer tot stand gekomen en zo behouden gebleven, maar vaak is hij het resultaat van een proces van

De wijk Het Kamrad in Hilversum is zo opgezet dat het groen van het buitengebied tot diep in het stedelijk gebied doordringt.

voortdurende aanpassingen. Aan die historische ‘gelaagdheid’ is de ontwikkelingsgeschiedenis afleesbaar. Oudere lagen van de tuin kunnen ook archeologische waarde hebben, zelfs als ze niet zichtbaar zijn. Groen erfgoed is daarom voor verschillende wetenschappelijke disciplines van belang: voor tuin- en cultuurhistorie, botanie, horticultuur en archeologie. Nader onderzoek levert vaak nuttige informatie op die direct toepasbaar is. Zo bestaan er in Engeland en Zweden nog veel oude lindelanen met bomen afkomstig van Nederlandse kwekerijen. Dat soort kennis is nuttig bij de restauratie van historische beplantingen.

Situationele en ensemblewaarden

De ‘ensemblewaarden’ worden bepaald door de samenhang in ontwerp, situering en gebruik tussen de gebouwen of bouwsels en het groen. Een kloostertuin bijvoorbeeld is ruimtelijk en functioneel verbonden met het klooster. Daarbinnen vormen bijvoorbeeld de bloementuin, moestuin en begraafplaats een aaneengeschakeld ensemble. Dit geldt ook voor de indeling van een boerenerf met moes- en siertuin, boomgaard, bleekveld en een perceeltje hakhout of koebocht. Binnen afzonderlijke onderdelen van een aanleg zijn soms kleinere ensembles aanwezig, zoals een reeks koude bakken en kassen in een moestuin.

Van een ‘situationele betekenis’ spreken we indien het monument en het omringende cultuurlandschap of de omringende bebouwing duidelijk met elkaar verbonden zijn. Zo lagen binnen eeuwen-

oude ontginningsgebieden vaak kastelen op strategische plaatsen. Toen die hun verdedigingsfunctie verloren, werd menig kasteel tot buitenplaats getransformeerd, later vaak uitgebreid met royale parken. Landschap en buitenplaatsen hebben dan een gezamenlijke ontstaansgeschiedenis die ondanks de latere transformatie vaak nog goed afleesbaar is. De wisselwerking is groot: het erfgoed geeft een meerwaarde aan zijn omgeving en de omgeving op haar beurt aan het erfgoed.

Gaafheid en herkenbaarheid

‘Gaafheid’ en ‘herkenbaarheid’ zijn criteria voor het ontwerp van groen erfgoed, maar ook voor de structuur, het beplantingstype, het sortiment en de ouderdom van de beplanting. Ook de gebouwde onderdelen kunnen gaaf bewaard zijn of zorgvuldig zijn (her)gebruikt. Zelfs een verwaarloosde aanleg kan gaaf bewaard zijn. Van nature treedt achterstallig onderhoud immers snel op bij groen, maar de structuur en essentie van de aanleg hoeven daarmee niet verloren te zijn.

Zeldzaamheid

Een aanleg of specifieke onderdelen ervan – zoals de oorspronkelijke variatie in beplanting en het misschien nog bestaande historische sortiment – zijn van nature vergankelijk. We zien maar zelden de aanwezigheid van historische cultivars, zoals de achttiende-eeuwse Hollandse linden op het voorplein van Huis te Manpad, die ook nog in het originele plantverband staan. Het uitvallen van de linden door ouderdom maakte een discussie los

over de waarde van het ontwerp en van het behoud van authentiek plantmateriaal. Uiteindelijk is besloten stekken op te kweken van de aanwezige twee lindeklonen. De wortelresten van de oude boomvoet werden grondig uitgefreesd, zodat de jonge bomen op precies dezelfde plek konden komen. Hierdoor is het historische beplantingspatroon uit 1735 behouden gebleven.

De ‘zeldzaamheidswaarde’ verklaart waarom soms tot het uiterste wordt gegaan om het oorspronkelijke materiaal te behouden. Ook meer recent aangelegd groen kan zeldzaam zijn. Veel tuinen bij twintigste-eeuwse villa's zijn door de opeenvolgende eigenaren aangepast aan nieuwe modes, waardoor er niet veel tuinen met een herkenbare, oorspronkelijke aanleg bewaard zijn gebleven. Een ander voorbeeld is de groenaanleg uit de wederopbouwjaren (1940-1965). Die aanleg is vaak kwetsbaar door de eenvoud van het ontwerp, die vaak niet goed gewaardeerd wordt, waardoor de (tuin) aanleg uit deze periode regelmatig aangepast wordt. Ook Post-65-groen kan bijzondere waarden hebben, denk aan de Groene Kathedraal in Almere.

De betekenis van de waardering

Waarden zijn niet statisch. In de loop van de tijd kan de betekenis van een aanleg veranderen door nieuwe kennis, voortschrijdende inzichten of vondsten. Vergelijkingen met andere groenaanleggen, met resultaten uit eerder onderzoek en

maatschappelijke ontwikkelingen beïnvloeden het toekennen van een waardering. Bovendien veranderen waarderingcriteria, bijvoorbeeld door publieksparticipatie, zoals die nu bij Post-65-erfgoed op gang komt.

Het waarderen is daarom niet los te zien van het beschrijven van de ontwikkelingsgeschiedenis en de analyse (onderzoek en interpretatie) van een aanleg. Dit gebeurt via landschaps- of tuinhistorisch onderzoek. Een waardestelling kent waarde toe aan (onderdelen van) de aanleg, maar is geen dictaat of een pleidooi voor het musealiseren of bevriezen in de huidige staat. Het beschermen en duurzaam behouden van karakteristieken van historisch groen zijn een belangrijk uitgangspunt. Naarmate de monumentale waarden hoger zijn, dienen ze meer in acht te worden genomen bij aanpassingen.

Bij groen erfgoed spelen ook natuurwaarden, horticulturele en gebruikswaarden een belangrijke rol. Door deze waarden in kaart te brengen kan een volwaardige (belangen)afweging tot stand komen.

1.2 Natuurwaarden

Wie een groenaanleg beheert, krijgt met ‘natuurwaarden’ te maken. Dit zijn waarden die aan een bepaald gebied worden toegekend vanuit de

Aanvalsplan Landschap

In 2022 is het Aanvalsplan Landschap gelanceerd. Doel is om tien procent van het landelijk gebied in te richten voor groene en blauwe landschapselementen. In 2030 moet de helft van deze ambitie zijn gerealiseerd. Het plan is op verzoek van de overheid opgesteld door een coalitie van partijen die zijn verenigd in Stichting Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

Landschapselementen kunnen houtige elementen zijn, zoals singels, bomenrijen, houtwallen, heggen, hagen, knotbomen en grienden, maar het kan ook gaan om kruidenrijke akkerranden en natte elementen zoals slootkanten en poelen. Implementatie van de groen-blauwe dooradering is een bouwsteen voor de gebiedsgerichte aanpak van het Nationaal Programma Landelijk Gebied.

optiek van natuurbescherming. De natuurwaarden zijn afhankelijk van de kwaliteit en kwantiteit van de aanwezige flora en fauna, het landschap en de geologische gesteldheid. Om de natuurwaarden en -kwaliteit te beschermen bestaat natuurbeleid op Europees- en rijksniveau met Natura 2000-gebieden en het Natuur Netwerk Nederland (NNN). Menselijke activiteit kan zorgen voor hoge natuurwaarden. De stinzenbeplanting van buitenplaatsen, pastorietuinen en boerderijen is door mensen aangebracht. En in hakhoutbosjes kan een grote variëteit aan bijzondere, zeldzame soorten leven. Ook andere kleine aangelegde structuren in het landschap zoals hagen en houtwallen kunnen beschutting, voedsel en nestgelegenheid voor dieren bieden.

Door continuïteit in het beheer van groen erfgoed kunnen soorten zich blijvend vestigen. Met name inheemse wilde bomen en struiken in historisch groen leveren een onmisbare bijdrage aan de biodiversiteit, vanwege de genenrijkdom, maar ook vanwege het voedselweb dat per boomsoort uit onder meer insecten, schimmels en vogels bestaat.³ De genetische variatie maakt de wilde bomen en struiken sterk en resistent tegen verandering, ook tegen klimaatverandering. Gekweekte bomen en struiken hebben juist weinig genetische variatie en doorgaans een kleiner voedselweb. Bovendien komen ze steeds vaker uit andere landen waardoor ze zijn gekweekt op vreemde grond en in andere klimaatomstandigheden. Met het verdwijnen van een wilde boom of struiksoort of een oude beheervorm verdwijnt daarom niet alleen historische informatie, maar verminderen ook de genenvariatie en biodiversiteit.

Soms conflicteren natuurwaarden met de monumentale waarden van het historisch groen. Vanwege de natuurwaarden is bijvoorbeeld tegenwoordig steeds minder ruimte voor 'exoten als waarde', terwijl die niet weg te denken zijn uit het historisch ontwerp. Daarnaast is het niet altijd eenvoudig te bepalen of bomen en struiken inheems of exotisch zijn. Zo worden stinzenplanten vaak niet meer als exoot beschouwd en maken zij ondertussen deel uit van een specifiek natuurtipe.⁴

1.3 Gebruikswaarden

Over de maatschappelijke waarde van groen is weinig discussie. Vrijwel iedereen vindt de aanwezigheid van groen in de directe omgeving belangrijk. Het verhoogt de kwaliteit van wonen en werken en is goed voor de gezondheid, leefbaarheid en recreatie. Groen draagt bij aan een beter milieu door vermindering van CO₂, fijnstof en geluidsoverlast, en biedt mogelijkheden voor waterberging. In dit verband is de waarde van oude bomen groter dan van jonge nieuwe aanplant – oud groen is goud groen. De positieve effecten op de gezondheid zijn een indirect economisch voordeel.

Recreatie is een gebruikaspect waaraan we sociaal-economische en maatschappelijke waarde hechten: fietsen, wandelen, verpozen, spelen, paardrijden, varen. Groen is belangrijk voor de beleving. Door recreatie en toerisme heeft het groene erfgoed een duidelijke economische meerwaarde. Voor verbetering van de leefbaarheid in stedelijke gebieden bestaat de 3-30-300-vuistregel: drie bomen zichtbaar vanuit elk huis, dertig procent bladerdek in elke buurt en iedereen woont binnen driehonderd meter van een park of groene ruimte. Dat leidt tot verbetering van het stedelijk groen en draagt bij aan de gezondheid en het welzijn van de inwoners.⁵

De 'economische gebruikswaarden' hangen, vooral bij landgoederen, af van de exploitatie van het groen, denk aan houtopbrengst, jacht en (erf)pacht van gronden in agrarisch beheer. Dat neemt niet weg dat de kosten voor instandhouding van het landgoed dikwijls vele malen hoger zijn dan de opbrengsten van de exploitatie.

Groen erfgoed biedt aanleiding voor lesprogramma's of voorlichting aan volwassenen en jongeren. Het kan gaan over natuur, cultuur of geschiedenis. De gebruikswaarde is dan een informatieve waarde. Gebruikswaarde kan ook gaan over functioneel gebruik, bijvoorbeeld van begraafplaatsen en volkstuinten. Veelal wordt een groenaanleg gezien als iets wat vooral geld kost en niet rendabel

Tuinstad Hilversum

Tuinstad Hilversum werd ontworpen door W.M. Dudok met plantsoenmeester J.H. Meijer. De groenstructuur adert door de hele stad. De oostelijke stadsrand van Hilversum werd rond 1960 ontworpen door Dudok, die in zijn ontwerp veel aandacht besteedde aan de overgang tussen de stad en het buitengebied. Het groen wordt vanuit de wijk naar het natuurgebied geleid, de natuur wordt tussen de bebouwing door de stad ingetrokken. De zichtlijnen in deze wijk Het Kamrad (tandwiel), die Dudok dwars op de stadsrand van Hilversum ontwierp, zijn bedoeld als formele, zich naar de stadsrand verbredende plantsoenen of middenbermen met een doorkijk naar het open buitengebied, waar van oudsher vooral heidevelden het beeld bepaalden. Het stedenbouwkundig concept waarin de gedachte van afronding van de stad en de vervlechting van stad en natuur een herkenbare rol spelen, is exemplarisch voor Dudoks ideeën over de begrensde groei van de stad.

De gemeente vindt het groen in deze wijk essentieel voor de beleving en de gebouwde architectuur.¹ Vanwege de bijzondere stedenbouwkundige, cultuur- en architectuurhistorische, en sociaal-historische waarden van de wijk is Het Kamrad opgenomen in het rijksbeschermd stadsgezicht Hilversum, Plan Oost. In de te beschermen waarden van het stadsgezicht is 'het openbare groen (plantsoen, vijver, groene middenbermen en laanbomen) van de radialen als overgang van het verstedelijkte centrum naar het natuurgebied aan de oostkant van de stad' als te beschermen waarde opgenomen.² Het groen is dus van belang voor de status van beschermd stadsgezicht. De gemeente geeft aan dat het in het gebied gaat om het samenspel van architectuur, open(bare) ruimte en groen, waardoor het waarden van de groenstructuur zo belangrijk is.

1. Groenbeleidsplan gemeente Hilversum 2030.

2. Beschermd stadsgezicht Plan Oost, 2015.

Vanaf de heide komt het groen via een aantal 'radialen' de wijk Het Kamrad in Hilversum in.

Bossenstrategie

In 2020 spraken het Rijk en de provincies in de Bossenstrategie af om voor 2030 tien procent extra bos (37.000 hectare) te planten in heel Nederland. Provincie Noord-Holland wil ongeveer 140 hectare bos aanplanten in bestaande natuurgebieden. Buiten de natuur liggen er kansen voor het planten van extra bomen in dorpen en steden – en om bijvoorbeeld houtopstanden te versterken of terug te brengen die in het verleden zijn omgezet naar een agrarische bestemming. Om de toename van bos te versnellen is de actie Meer Bomen Nu in het leven geroepen door de Stichting Urgenda, Caring Farmers en Stichting MEERgroen. Hierbij worden ongewenste zaailingen uit natuurgebieden geoogst en aan boeren en burgers weggegeven. Hiermee worden onder meer erfbeplantingen van boerenerven versterkt.

Onderdeel van de Bossenstrategie is de ‘subsidieregeling boscompensatie’ van de provincie Noord-Holland. Gemeenten kunnen een beroep op doen voor bosaanplant dat eerder gekapt bos in Natura 2000-gebieden compenseert. Het afgelopen jaar heeft een aantal gemeenten reeds bij de provincie geïnformeerd naar de mogelijkheden voor bosaanplant, bijvoorbeeld voor aanplant langs een gemeentelijke weg of dorpsbos op gemeentegrond.

is. Daarbij is er een verschil in schaalniveau: de gemeenschap profiteert van het groen, maar de instandhoudingskosten zijn voornamelijk voor de individuele eigenaar. Het investeren van gemeenschapsgeld in groen is dus niet zozeer een kwestie van subsidiëren van iets wat kwetsbaar is, maar een herverdeling van de middelen. Het benoemen van de gebruikswaarden en de (indirecte) economische waarden kan helpen bij het zoeken naar budget voor onderhoud.

1.4 Ecosysteemdiensten

Naast de meerwaarde van groen voor het imago en de marketing van een stad of dorp neemt de aandacht voor de zogenoemde ‘ecosysteemdiensten’ van groen toe. Dit zijn diensten en producten die een ecosysteem levert aan de mens. Denk aan verkoeling door schaduw en waterdamp door grote bomen, bescherming van een boomgaard door een windsingel of de productie van hout in een hakhoutbos of het vastleggen van koolstof.⁶ Het groen levert zo een bijdrage aan actuele ruimtelijke opgaven als biodiversiteit, energietransitie en klimaatadaptatie. De ecosysteemdienstenbenadering is een manier om natuur en biodiversiteit mee te wegen bij economische ontwikkelingen en afwegingen. Dat het groen vanuit verschillende perspectieven als waardevol wordt ervaren, biedt kansen voor de bescherming van groen erfgoed.

Ecosysteemdiensten worden onderverdeeld in drie categorieën:

- productiediensten: de bijdrage aan de productie van voedsel, vezels, biobrandstoffen en drinkwater
- regulerende diensten: de bijdrage aan natuurlijke zuivering, regulering dan wel behoud van lucht, water, bodems, habitat en klimaat. Voorbeelden zijn de afvang van fijnstof en de opslag van koolstof in bodem en vegetatie
- culturele diensten: de bijdrage aan alle activiteiten van personen in, of gerelateerd aan natuur. Denk aan recreatie, toerisme, natuureducatie en andere vormen van natuurbeleving.⁷

Er is veel onderzoek gedaan naar de financiële effecten van ecosysteemdiensten. Voorbeelden zijn onderzoek naar de bijdrage in het vastleggen van CO₂ per solitaire boom, naar de relatieve bijdrage aan ecosysteemdiensten per boomsoort, naar het voorkomen van ziektekosten, en naar de waardeverhoging van huizen. Met de Groene Baten Planner van de Atlas Natuurlijk Kapitaal kunnen gemeenten zelf de effecten van ruimtelijke ingrepen op het natuurlijk kapitaal berekenen.⁸ De planner geeft een beeld van de maatschappelijke waarde van groen voor de leefomgeving. Wat levert de aanleg van groen op en waar is die opbrengst het grootst? De Groene Baten Planner is vooral geschikt voor het maken van keuzes bij de aanleg van nieuw groen.

2. Borgen van groen erfgoed

De Omgevingswet biedt diverse instrumenten om groen erfgoed te borgen in gemeentelijk beleid en regelgeving, waaronder de omgevingsvisie, het programma en het omgevingsplan. In bijlage 1 worden de verschillende instrumenten uitgelegd. Dit hoofdstuk gaat in op de vraag hoe de instrumenten ingezet kunnen worden voor het behoud van groen erfgoed.

2.1 Inventariseren en waarderen van groen erfgoed

Om groen erfgoed te kunnen borgen is het allereerst noodzakelijk om een overzicht te krijgen van het aanwezige groene erfgoed. Benut hiervoor de definiëring die in de inleiding is gegeven.

Bij voorkeur maakt de gemeente een gemeentedeekkende cultuurhistorische beschrijving, waardering en waardekaart van al het cultureel erfgoed. De landelijke Kaart Groen Erfgoed van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en het Landelijke register van monumentale bomen kunnen helpen bij het inventariseren van het groen erfgoed.⁹ Op provinciaal of lokaal niveau kan verder gebruikgemaakt worden van natuurwaardekaarten en natuurbeheerplannen, zoals de overzichtskaart Natuurbeheerplannen van provincie Noord-Holland. Aan deze informatie zijn natuurbeheer en beschermen van groen erfgoed te koppelen. Veel gemeenten hebben een groenstructuurkaart, al dan niet vastgesteld door de raad. Hierin kan het historisch groen een aparte categorie vormen, net als een bomenbeleid, dat ook de monumentale bomen vermeldt.

Een goede eerste stap is het groen erfgoed dat al bescherming geniet in beeld brengen. Waar liggen de beschermde groene en archeologische monumenten, groenstructuren in beschermde gezichten en cultuurlandschappen? Een volgende stap is het in beeld brengen van het karakteristieke niet-beschermde groene erfgoed. Dat vraagt een zorgvuldige inventarisatie en waardering – bij voorkeur in samenspraak met alle belanghebbenden.

De combinatie van beknopte feitelijke en historische informatie, een nauwgezette beschrijving van waardevolle karakteristieken en een overzichtelijk kaartbeeld is onmisbaar voor het borgen van groen erfgoed in het instrumentarium van de Omgevingswet. De beschrijving en de waardekaart kunnen onderdeel zijn van een beleidsnota zoals een omgevingsvisie of een programma en bieden tegelijkertijd de basis voor vertaling naar werkingsgebieden met regels in het omgevingsplan. Gecombineerd met de juiste regels krijgen de verschillende waarden een juridische borging in het omgevingsplan. Zie daarvoor paragraaf 2.3.

Om locaties, gegevens en andere data zorgvuldig te beheren kan een digitale database uitkomst bieden. De brondata staan dan altijd bij elkaar en niet verspreid over meerdere papieren documenten. Het handigst is om de data te koppelen aan coördinaten zoals plekken of gebieden op een digitale kaart (georefereren). De data kunnen dan gebruikt worden voor online viewers van de gemeente en ook voor het Digitale Stelsel Omgevingswet (DSO). Een goed voorbeeld is de gemeente Breda, dat erfgoed uitgebreid op kaart en in beeld en tekst weergeeft – waaronder ook het groene erfgoed (landschap en natuur).¹⁰

2.2 Ambities en doelen in de omgevingsvisie en in het programma van de Omgevingswet

Een van de instrumenten van de Omgevingswet is de ‘omgevingsvisie’. Dit is een integrale langetermijnvisie voor de fysieke leefomgeving. Hierin worden de kwaliteiten, de ambities en de doelen voor de onderdelen van de fysieke leefomgeving in hoofdlijnen vastgelegd, en geeft de gemeente aan hoe ze daarmee om wil gaan. Het cultureel erfgoed is een van de elementen van de fysieke leefomgeving en vormt dan ook een belangrijk onderdeel – de onderlegger – van de te beschrijven kwaliteiten in de omgevingsvisie.

Bij voorkeur worden de erfgoedwaarden in de omgevingsvisie benoemd met het uitgangspunt dat altijd, bij iedere ruimtelijke ontwikkeling rekening wordt gehouden met deze waarden. Dat wil niet zeggen dat de waarden alleen maar

Gebiedsbiografie als onderlegger

Een 'gebiedsbiografie' brengt de ontstaansgeschiedenis, logica en bestaande kenmerken en kwaliteiten van een gebied in kaart. Het instrument laat zien hoe een gebied zich door de wisselwerking tussen mens en natuur door de eeuwen heeft ontwikkeld. Dat geeft inzicht in de manier waarop het verleden doorwerkt in de huidige opbouw en het karakter van een gebied en biedt aanknopingspunten om hierop voort te bouwen bij nieuwe ontwikkelingen.

Een gebiedsbiografie is geschikt als onderlegger voor de omgevingsvisie. Door de interdisciplinaire benadering versterkt een gebiedsbiografie het begrip van de onderlinge verbondenheid tussen sectoren en stimuleert daarmee integraal denken. Bovendien kan het instrument goed ingezet worden voor participatie door bijvoorbeeld de kennis van experts en burgers te bundelen. Door inzicht te krijgen in de bestaande kwaliteiten van een gebied kan hier bij nieuwe ingrepen rekening mee worden gehouden, zoals van gemeenten wordt verwacht in de Omgevingswet.

beschermd moeten worden. Dit is namelijk niet altijd nodig en gaat niet altijd samen met keuzes op andere beleidsterreinen – denk aan het gebruiken van het erfgoed en het zoeken naar koppelingen met andere beleidssectoren. Zeker bij groen erfgoed ligt het voor de hand om de waarden te relateren aan andere ruimtelijke en maatschappelijke opgaven, zoals natuur- en klimaatopgaven. Hoe ga je bijvoorbeeld om met biodiversiteit, bodem en waterhuishouding? Kan groen erfgoed daarbij een rol krijgen? En hoe dan? Op deze manier kunnen de (mee)koppelkansen in de visie aangegeven worden.

Een ander, nog onderbelicht instrument van de Omgevingswet is het 'programma'. Het omgevingsprogramma omschrijft hoe de gemeente haar ambities en opgaven uit de omgevingsvisie wil realiseren. In het 'omgevingsplan' kunnen de veelal wat abstractere doelstellingen uit de visie worden uitgewerkt. Het programma vormt een belangrijke schakel tussen de ambities uit de omgevingsvisie en de processen en juridische borging in het omgevingsplan. Een programma verbindt inhoud, processen en juridische borging aan elkaar. Een programma kan thematisch of gebiedsgericht zijn, het kan vanuit verschillende vakgebieden of perspectieven opgesteld worden en kan bovendien sectoraal of integraal van aard zijn. Een gemeente kan kiezen voor een programma voor het cultureel erfgoed, waarvan groen erfgoed dan ook onderdeel uitmaakt. Ook een programma voor het bomenbeleid is mogelijk, de erfgoedwaarden van het groen maken hiervan dan onderdeel uit.

Hoe waarderen we het groene cultureel erfgoed? Wat zijn de consequenties van deze waardering

voor het omgevingsplan en voor concrete initiatieven? Welke processen zijn nodig? Hoe zorgen we voor meer bewustzijn over en betrokkenheid bij het groene erfgoed? Welke instrumenten zetten we in om de doelen te verwezenlijken? Het omgevingsprogramma kan hiermee ook betrekking hebben op andere instrumenten dan alleen het omgevingsplan, zoals op communicatiestrategieën, subsidieverordeningen en beheerplannen.

Veel gemeenten hebben een 'groenstructuurplan', een langetermijnvisie voor inrichting en beheer van het groen in de openbare ruimte. Onder de Omgevingswet krijgen die een plek in de omgevingsvisie. De groenstructuur hangt nauw samen met de stedenbouwkundige en ruimtelijke opbouw van een stad of dorp en past dan ook goed in de integrale visies. De uitvoeringsagenda die vaak aan een groenstructuurplan is gekoppeld kan vorm krijgen in een programma.

2.3 Aanwijzen en beschermen van groen erfgoed in het omgevingsplan

Na het beschrijven, waarderen en het in kaart brengen van het groen erfgoed, kan de gemeente het groene erfgoed aanwijzen als 'beschermd monument' of vastleggen als onderdeel van een 'beschermd stads- of dorpsgezicht'. Een ander specifiek beschermingsregime voor groen erfgoed is het zogeheten 'cultuurlandschap'. Tot slot biedt het bestemmingsplan mogelijkheden door groen te beschermen als 'karakteristiek' of 'beeldbepalend'. In het huidige wetstelsel leggen gemeenten hun regels voor cultureel erfgoed en archeologie vast in de erfgoedverordening. Met de Omgevings-

wet worden het beschermingsregime en de bijbehorende regels voor cultureel erfgoed opgenomen in het omgevingsplan. Zo ook voor het groene erfgoed. De gemeente kan er ook voor kiezen om het groen met regels vast te leggen zonder er een beschermende functie aan toe te kennen.

De aanwijzing van erfgoed vindt plaats door in het omgevingsplan aan de locatie van een monument de ‘functie’ gemeentelijk of provinciaal monument, beschermd stads- of dorpsgezicht of cultuurlandschap te geven. Daarnaast kan ook het overige beeldbepalende of waardevolle groen een specifieke functieaanduiding met bijbehorende regels krijgen.

Locaties met een functieaanduiding krijgen als het ware een etiket dat aangeeft wat de bedoeling is op die locatie. De locatie wordt bepaald door het aangeven van een ‘werkingsgebied’. Hiermee wordt vastgelegd waar functies en regels voor bepaalde activiteiten van toepassing zijn. Denk bij activiteiten aan bouwen, slopen, aanleggen en gebruik. Het werkingsgebied kan het gehele gemeentelijke grondgebied zijn, maar ook een afgebakend gebied, een gebouw, een park, een erf en zelfs een

individuele boom. Door de koppeling van een regel aan een werkingsgebied is de regel in het Omgevingsloket als onderdeel van het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO), alleen zichtbaar op de locaties waar deze regel van toepassing is.

Groen erfgoed kan in het omgevingsplan worden opgenomen als:

- (onderdeel van) een beschermd monument
- onderdeel van een beschermd stads- of dorpsgezicht
- onderdeel van een cultuurlandschap
- beeldbepalend of waardevol groen.

Het is verder aan de gemeente om te bepalen waarom (motivering) en hoe (beschermingsregime en regels) zij groen erfgoed opneemt in de opzet en structuur van het omgevingsplan. In de toelichting of in een bijlage bij het omgevingsplan kan de gemeente beschrijvingen van de kwaliteiten en de motivering opnemen en kan ze verwijzen naar beleidsnota’s van de gemeente of de provincie, zoals de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie 2018 van de provincie. Hierin zijn de ‘kernkwaliteiten’ van het landschap al omschreven.

Erfgoedverordening

De erfgoedverordening bevat regels over het aanwijzen van gemeentelijke monumenten, een subsidieregeling, de bepaling dat voor sloop of wijziging van een monument een omgevingsvergunning is vereist of het verbinden van voorschriften aan de omgevingsvergunning, zoals archeologisch of bouwhistorisch onderzoek. Ook regelt de verordening de inschakeling van een adviescommissie voor monumenten.

De regels uit de lokale erfgoedverordening voor de fysieke leefomgeving moeten opgenomen worden in het omgevingsplan. Dat betekent ook dat het lokale erfgoed aangewezen wordt in het omgevingsplan en daarbij regels worden opgenomen die het erfgoed moeten beschermen, zoals regels over het gebruik, bouwen, slopen, aanleggen en de inrichting van de openbare ruimte. De regels over onroerend cultureel erfgoed die niet over de fysieke leefomgeving gaan, worden niet overgeheveld, zoals een subsidieregeling of de procesregels voor de aanwijzing van beschermde monumenten en overig erfgoed. Voor die onderdelen blijft de erfgoedverordening op grond van de Erfgoedwet gewoon bestaan.

*Houtwal in de wijk Zuiderloo in Heiloo, met jonge, nieuwe aanplant.
De houtwal met greppel grenst direct aan particuliere terreinen.*

Houtwallen in Heiloo

In Heiloo ligt een aantal oude houtwallen, waarvan sommige uit de middeleeuwen stammen. Een houtwal is een door de mens opgeworpen langgerekte aarden wal met aaneengesloten beplanting van bomen en struiken. Veelal ligt aan beide zijden een greppel. In het verleden lagen er talloze houtwallen op de zandgronden in Noord-Holland, zoals langs de kuststrook en in het Gooi. Houtwallen hadden meerdere functies. Ze dienden als veekering (om het vee en wild te keren en de akkers te beschermen), als erfscheiding of eigendomsgrens, om verstuiving van de zandgronden tegen te gaan (omdat akkers een deel van het jaar braak lagen) en als geriefhout, hout dat voor allerlei doeleinden werd gebruikt.

Houtwallen lagen meestal op de randen van percelen, maar lagen vaak ook aan weerskanten van oude veedriften, zandwegen die tussen de dorpen en de strandwallen en de lagere strandvlakten liepen. Door de komst van prikkeldraad en door nieuwe landbouwtechnieken verdwenen steeds meer houtwallen. De gespaard gebleven oude houtwallen in Heiloo hebben een hoge cultuurhistorische waarde vanwege hun relatie met de nog herkenbare ontginningsgeschiedenis van het gebied. Ook hebben zij een belangrijke natuurwaarde, omdat de inheemse beplanting een leefomgeving is voor allerlei soorten planten en dieren.

De gemeente Heiloo gaat op verschillende manieren met de houtwallen in de gemeente om. Nadat een ontwikkelaar in 2016 een groot deel van een eeuwenoude houtwal sloopte – tegen de afspraken in –, besloot de gemeente haar cultuurhistorisch waardevolle groenstructuren te inventariseren en in kaart te brengen in hoeverre de instandhouding ervan geborgd is. Daaruit bleek dat landschapselementen die zich in te ontwikkelen gebied bevinden kwetsbaar zijn.

Voor het te ontwikkelen Zandzoomgebied legde de gemeente daarom de cultuurhistorisch waardevolle groenstructuren op kaart vast en categoriseerde ze als volgt:

- van groot cultuurhistorisch belang vanwege: de nog bestaande combinatie van houtwal met greppel; beplanting met inheemse beplanting; getoetst aan historisch kaartmateriaal is deze structuur eeuwenoud en gerelateerd aan de ontginningsgeschiedenis van het gebied;
- van groot cultuurhistorisch belang vanwege:
  - a. dat de solitaire houtwal of solitaire greppel nog duidelijk gerelateerd kan worden aan de ontginningsgeschiedenis van het gebied;
  - b. de relatie van de hagen (van inheemse beplanting) langs de oude, doorgaande wegen met de vroege ingebruikname van het gebied en het binnen de paden houden van karren en vee;
- van cultuurhistorisch belang vanwege: de markering van oude houtwallen of als perceelgrens, waar het gaat om de houtsingels, bomensingels en hagen van inheemse beplanting langs kleinere wegen;
- van cultuurhistorisch belang als markering van vroegere perceelgrenzen;
- overig groen.¹⁶

Vervolgens zijn de houtwallen opgenomen in de kadernota (2017) voor Zandzoom en als zodanig in het bestemmingsplan. Op basis van de categorisering hanteert de gemeente bovendien verschillende beheermaatregelen, vastgelegd in een apart beheerplan (2021). Het beheerplan laat ruimte om ook uitgegroeide groenstructuren te respecteren. Want hoewel sommige houtwallen regelmatig worden gesnoeid, zoals oorspronkelijk bedoeld, zijn er ook oudere houtwallen met waardevolle uitgegroeide bomen.

Omdat de beleidsnotitie werd opgesteld toen het gebied Zuiderloo al in ontwikkeling was, zijn de houtwallen daar alleen als 'groen' opgenomen in het bestemmingsplan. De gemeente wil daar de bewustwording onder de bewoners vergroten door voorlichting in de vorm van een informatiebord, een folder en excursies met Landschap Noord-Holland. Voor de gemeente is het moeilijk om precies aan te geven hoe het groen in Zuiderloo onderhouden moet worden en wie dat moet doen. Soms zitten de parkeerplaatsen te dicht op de groenstructuur en de greppels moeten handmatig worden uitgescheept, wat kostbaar is.

De overgang tussen openbaar groen en de particuliere tuinen van de woningen in de wijk Het Kamrad in Hilversum is 'zacht', er staan geen schuttingen. De paden in het plantsoen zijn niet verhard.

Beschermde monumenten

Met de waarderingscriteria uit het eerste hoofdstuk kunnen de monumentale waarden van groen erfgoed helder en eenduidig vastgesteld worden. De waardering speelt een leidende rol bij de aanwijzing als monument. De handreiking Aanwijzen van gemeentelijke monumenten van het Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland geeft meer informatie over het toekennen van een monumentenstatus aan een object of aanleg.

Soms wordt groen erfgoed zoals een park of een polder van rijkswege aangewezen als monument. Onder de Omgevingswet worden rijksmonumenten aangewezen via de Erfgoedwet. Voor hun wettelijke bescherming is het daarom niet nodig om ze op te nemen in het gemeentelijk omgevingsplan. De gemeente kan wel 'maatwerkregels' opnemen voor rijksmonumenten, en daarmee een algemene regel van het Rijk of de provincie toesnijden op de lokale situatie. Denk aan een specifieke zorgplicht voor aangelegde rijksmonumenten. Zie ook hoofdstuk 13 van het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal).

Gemeenten en provincies kunnen zelf monumenten in het omgevingsplan met een functieaanduiding 'gemeentelijk monument' respectievelijk

'provinciaal monument' aanwijzen. De Omgevingsverordening NH2020 bevat instructieregels voor het opnemen en beschermen van provinciale monumenten in het gemeentelijke omgevingsplan. Zo is sprake van groen erfgoed bij de West-Friese Omringdijk met voorlanden en wielen en onderdelen van de Stelling van Amsterdam. De provincie Noord-Holland heeft 32 Bijzondere Provinciale Landschappen (BPL) aangewezen. Het BPL is een beschermingsregime binnen de Omgevingsverordening NH2020 en bedoeld om de meest waardevolle landschappen in Noord-Holland te beschermen. Per landschap is aangegeven welke ecologische, landschappelijke, cultuurhistorische of aardkundige waarden aanwezig zijn: de 'kernkwaliteiten' van het landschap. Kernkwaliteiten mogen niet worden aangetast.

Het aanwijzen en daarmee beschermen kan zowel voor objecten, structuren als aanleggen gelden. Dus ook voor groen erfgoed als zelfstandig monument is het belangrijk de functieaanduiding 'gemeentelijk monument' toe te kennen aan een werkingsgebied. Denk aan een historisch park of tuin of aan losse groene elementen zoals een boom of vijver. De bevoegdheid om gemeentelijke monumenten aan te wijzen kan worden gedelegeerd aan B en W. Meestal sluit dit aan op de wijze waarop dat in de erfgoedverordening werd geregeld.

Groen erfgoed in natuurgebieden

Diverse typen groen erfgoed liggen in Natura 2000-gebieden en het Natuur Netwerk Nederland (NNN) op grond van de Wet natuurbescherming (Wnb). Natura 2000-gebieden worden onderscheiden naar habitatype: de aanwezigheid van bijzondere vogelsoorten en/of bepaalde vegetaties. De Wnb verplicht om de habitattypen te beschermen en verder te ontwikkelen. Soms biedt dit eveneens bescherming voor groen erfgoed, maar soms zijn de erfgoedwaarden hierin niet opgenomen of knelt het bevorderen van bepaalde vegetaties met de monumentale waarden zelfs.

De Wnb gaat over in de Omgevingswet. In de omgevingsplannen moeten gemeenten rekening houden met de natuurlijke kenmerken van Natura-2000 gebieden. Ook moeten de toebedeelde functies zoals opgenomen in het omgevingsplan worden beoordeeld op mogelijke nadelige gevolgen voor de Natura-2000 gebieden.

Groen buitenplaatsbiotoop

In het omgevingsplan kan de gemeente biotopen opnemen. De buitenplaatsbiotoop is vergelijkbaar met de molenbiotoop. Hier zijn beschermingsmaatregelen aan gekoppeld: het vrij- en openhouden van de buitenplaats zelf, maar ook de structuur, het panorama, het blikveld en de zichtlijn. De biotoop is daarom meestal groter dan de oppervlakte van bijvoorbeeld het beschermd complex van een buitenplaats.

Beschermd stads- of dorpsgezicht

Waardevolle groenstructuren en elementen zoals plantsoenen, lanen, bomen, waterlopen en oevers kunnen deel uitmaken van een 'beschermd stads- of dorpsgezicht', een gebied met een bijzonder, historisch karakter. Er zijn rijksbeschermden gezichten, maar ook gemeentelijke beschermde stads- en dorpsgezichten. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kan namens de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap rijksbeschermden gezichten aanwijzen. De gemeente zelf bepaalt of zij gemeentelijke beschermde gezichten wil aanwijzen. In de huidige wetgeving worden beschermde stads- en dorpsgezichten met een zogenaamde 'dubbelbestemming', een extra bestemming in het bestemmingsplan opgenomen. Aan de dubbelbestemming moeten dan regels gekoppeld zijn die bijvoorbeeld gericht zijn op het behoud en het versterken van de historische structuur en waarden. Het begrip dubbelbestemming komt niet meer voor onder de Omgevingswet. Na de aanwijzing moet de gemeente een beschermd gezicht in het omgevingsplan opnemen met een functieaanduiding en daaraan regels koppelen.

De bedoeling van een beschermd stads- of dorpsgezicht is dat de historische structuur en waarden van het gebied in stand blijven, en dat bij ontwikkelingen rekening wordt gehouden met de historische karakteristieken en waarden van het gebied. De individuele groenstructuren en -elementen in het gebied zijn niet automatisch beschermd als monument. Ook kan zowel ontworpen als niet-ontworpen groen erfgoed tot een beschermd gezicht behoren, bijvoorbeeld een villapark met bomenlanen of een vesting met linies en grachten.

Voor activiteiten die leiden tot wijzigingen in een beschermd stads- of dorpsgezicht, kan de gemeente een omgevingsvergunning verplicht stellen voor activiteiten die buiten het beschermd gezicht niet

vergunningplichtig zijn. Denk aan het rooien van bomen, het herinrichten van groenvoorzieningen, het dempen of aanleggen van waterlopen of het tegengaan van ongepaste oeverbeschoeiing. Daarmee worden de erfgoedwaarden van het groene erfgoed in het beschermde gezicht geborgd.

Cultuurlandschappen

Groen erfgoed kan onderdeel zijn van een landschap, bijvoorbeeld houtwallen, (hakhout)singels, boerenerven of bomenrijen. Als er sprake is van een groter landschappelijk gebied met cultuurhistorische waarden kan de overheid dit aanwijzen als 'beschermd cultuurlandschap'. Dit zijn gebieden zoals die door mensen worden waargenomen, waarvan het karakter wordt bepaald door natuurlijke of menselijke factoren en de interactie daartussen, die deel uitmaken van cultureel erfgoed. Deze definitie is afgeleid van het begrip 'landschappen' zoals opgenomen in de begripsbepaling bij artikel 1.1 Omgevingswet.¹¹

Cultuurlandschappen zijn landschappen met een historische verkavelingsstructuur, een landgoederzone of stolpstructuren. Een cultuurlandschap is vergelijkbaar met de huidige bestemming 'agrarisch met waarden' in het bestemmingsplan. Deze bestemming wordt meestal toegekend aan een gebied met historische verkavelingspatronen of landschappelijke waarden als openheid en doorzichten vanuit lintbebouwing naar het achterland. Ook kunnen provinciaal waardevolle landschappen opgenomen worden als cultuurlandschap, zoals de in Noord-Holland aangewezen Bijzondere Provinciale Landschappen (BPL). Gemeenten kunnen de BPL van de provincie vertalen naar werkingsgebieden in het omgevingsplan en daaraan specifieke regels koppelen over het beschermen van de genoemde kernkwaliteiten. De kernkwaliteiten kunnen opgenomen worden in een bijlage bij de regels of via de toelichting in het omgevingsplan.

Cultuurlandschappen worden in het omgevingsplan met een ‘functie’ aangewezen, begrensd met een ‘werkingsgebied’ en beschermd met ‘regels’. De regels zijn gericht op behoud of versterking van de landschappelijke structuren en waarden.

Voor sommige activiteiten kan de gemeente een omgevingsvergunning verplicht stellen, bijvoorbeeld voor het wijzigen van het verkavelingspatroon door het aanleggen of dempen van waterlopen, of het aanleggen of rooien van opgaande beplanting. Zo kan de gemeente invloed uitoefenen op het gebruik van de landschappen door bepaalde activiteiten wel of niet toe te staan.

Een deskundig onderzoek of een toets van de effecten van de werkzaamheden op de historische en landschappelijke waarden kan deel uitmaken van de vergunningverlening. Ook het opstellen van een erfinrichtingsplan kan een vereiste zijn bij een vergunningaanvraag. De kernkwaliteiten moeten van overheidswege kenbaar zijn. Dit kan bijvoorbeeld in een bijlage bij de regels of via de toelichting bij het omgevingsplan. Dit is anders dan bij monumenten, waar de gemeente bij een omgevingsvergunning een aanvullende waardestelling kan vragen.

De provincie Noord-Holland heeft in de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie 2018 de kernkwaliteiten van het gehele landschap van Noord-

Holland omschreven – dus niet alleen van de Bijzondere Provinciale Landschappen. Gemeenten kunnen hier in de bijlage of toelichting naar verwijzen.

Overig beeldbepalend of waardevol groen

Er is niet altijd direct behoefte om historisch groen een beschermde status te geven in de vorm van een monument, beschermd gezicht of cultuurlandschap. In het omgevingsplan is het dan ook mogelijk te werken met ‘beeldbepalend’ of ‘waardevol’ groen. Een voorbeeld is de bescherming van houtwallen in het bestemmingsplan buitengebied Zijpe (gemeente Schagen).¹² In het bestemmingsplan is hiervoor de bestemming ‘natuur – waardevolle houtopstand’ opgenomen. De aangewezen gronden zijn bestemd voor de bescherming, instandhouding en ontwikkeling van houtopstanden met landschappelijke, natuurlijke en/of cultuurhistorische waarden.

De bestemmingen ‘groen’ of ‘natuur’ kunnen in het omgevingsplan als functie terugkomen. Een beeldbepalende of waardevolle groenstructuur of element kan met een extra aanduiding aan de hoofdfuncties natuur of groen nader gespecificeerd worden. De aanduiding luidt dan bijvoorbeeld ‘groen – historisch park’ of ‘natuur – waardevolle houtopstand’. In het omgevingsplan kan dan met specifieke regels de bescherming van de natuur-,

Houtopstanden en bomen in de Wet natuurbescherming

Los van de vraag of er monumentale waarden in het spel zijn kan voor groen erfgoed de Wet natuurbescherming (Wnb) gelden. De wet heeft onder meer tot doel het areaal bos en houtopstanden te beschermen. Er is een meldplicht en een herplantplicht voor en na het kappen van houtopstanden vanaf tien are of een bomenrij vanaf twintig bomen. Bomen op erven en in tuinen en een rij wilgen of populieren op of langs landbouwgronden zijn uitgezonderd. Ook is de wet niet van toepassing binnen de bebouwde kom. Waar de grens van de bebouwde kom ligt, bepaalt de gemeenteraad. Het gaat hier niet om de grens van de bebouwde kom op grond van de Wegenverkeerswet, al heeft bijvoorbeeld de gemeente Amsterdam hier wel voor gekozen.

Een sterke relatie tussen het groen (plantsoen) en de opzet van de woningen aan de Jan Huddestraat in Elsrijk-West, Amstelveen.

Heemparken en groenelementen in Amstelveen

In Amstelveen staat groen al decennialang centraal in de stadsplanning. Om zich te onderscheiden van Amsterdam legde de gemeente diverse parken aan. Hier werd het 'heempark' uitgevonden. Dit waren parken waarin een grote verscheidenheid aan inheemse soorten bij elkaar was gebracht. Later kregen deze parken een meer recreatieve functie. Naast deze parken heeft Amstelveen een diversiteit aan stadsgroen, zoals in de woonwijk Elsrijk-West, in de jaren dertig gebouwd met aandacht voor architectuur, hiërarchisch stratenpatroon en symmetrie, maar ook met aandacht voor nauwkeurig gekozen groen en vormgegeven plantsoenen met waterpartijen en zichtassen. De wijk ontleent inmiddels zijn karakter aan de plantsoenen en het openbaar groen langs de woonstraten, zoals rondom de statige assen als de Charlotte van Montpensierlaan.

Tuin- en landschapsarchitect C.P. Broerse was verantwoordelijk voor het ontwerp en de aanleg van de groenstructuren in Elsrijk-West en de parken in Amstelveen – waaronder de later genoemde heemparken. Hij paste in Elsrijk-West uitsluitend sierbeplanting toe, met een breed palet aan (vaak exotische) soorten. Vanwege bezuinigingen op het groenbeheer zijn in de jaren zeventig onder meer de spoortaluds kort gesnoeid en aangeplant met bosplantsoen, wat ze een bosachtig karakter heeft gegeven. De twee Heemparken in Amstelveen, heempark de Braak (1939) en het Jac. P. Thijssesepark (tussen 1940 en 1972 in fasen aangelegd) zijn aangewezen als rijksmonument. Het Koos J. Landwehrpark (1950) is een gemeentelijk monument, evenals het Broersepark (1926). Het noordelijk deel van Elsrijk-West is gemeentelijk beschermd stadsgezicht, hierin zijn ook de plantsoenen en laanbeplanting opgenomen.

*Volgens de gemeente helpt de monumentenstatus bij de instandhouding van de kwaliteit van het groen erfgoed. Het zorgt voor politiek en maatschappelijk draagvlak en met name rijksmonumenten staan op een voetstuk. Wel bleek dat sommige exotische soorten uit de ontwerpen van Broerse niet meer te vervangen zijn omdat ze niet meer gekweekt worden, maar ook dat oude soorten nieuwe aandacht krijgen. Zo neemt de populariteit van een door Broerse geïntroduceerde populier (*Populus canadensis* 'Serotina de Selys') de laatste jaren toe. De grootste zorg van de gemeente is om de kennis en het vakmanschap voor de instandhouding van het groen erfgoed op peil te houden. De gemeente heeft vakkrachten in huis en voorziet in interne opleidingen, maar bijvoorbeeld de instandhouding van de kruiden in de heemparken vraagt specifiek vakmanschap.*

De laan van Italiaanse populieren langs de Keizer Karellaan vormt de entree van de wijk Elsrijk-West in Amstelveen.

landschaps- of erfgoedwaarden worden geborgd. Waardevol of beeldbepalend groen kan ook een eigen functie zoals 'beeldbepalend groen' in het omgevingsplan krijgen. Dit is te vergelijken met het opnemen van beeldbepalende of karakteristieke panden in het omgevingsplan.

2.4 Instandhoudingsplicht en zorgplicht

Instandhoudingsplicht (onderhoudsplicht)

In de Erfgoedwet staat voor rijksmonumenten een 'instandhoudingsplicht': een eigenaar moet zijn rijksmonument onderhouden zodat behoud gewaarborgd is. Dit wordt ook wel een 'onderhoudsverplichting' genoemd. Als een monument aantoonbaar langdurig niet wordt onderhouden voldoet de eigenaar niet aan de instandhoudingsplicht. De gemeente kan dan handhavend optreden.¹³ De provincie Noord-Holland heeft in de Omgevingsverordening NH2020 een instandhoudingsplicht opgenomen voor provinciale monumenten (artikel 4.58). Hiervoor kan een gemeente voor gemeentelijke monumenten een bepaling opnemen in haar erfgoedverordening en straks het omgevingsplan.

De instandhoudingsplicht is vanzelfsprekend ook van toepassing op het groene erfgoed: de eigenaar of beheerder moet dan onderhoud plegen. Onder

de Omgevingswet kan de instandhoudingsplicht ook worden opgenomen voor onderdelen die van belang zijn voor een cultuurlandschap. Denk aan singelbeplanting, watergangen, heggen, groene erfafscheidingen en paden. Een andere vorm om de instandhouding hiervoor te regelen is door een regel voor een verbod op te nemen – bijvoorbeeld een verbod om aan een singelbeplanting onderhoud te onthouden dat voor de instandhouding daarvan noodzakelijk is.

Specifieke zorgplichten in omgevingsplan

De Omgevingswet kent de 'algemene zorgplicht' dat eenieder voldoende zorg draagt voor de fysieke leefomgeving. Voor (voorbeschermd) rijksmonumenten is ook een 'specifieke zorgplicht' opgenomen (artikel 13.7 Bal). De provincie Noord-Holland heeft in de Omgevingsverordening NH2020 een zorgplicht voor provinciale monumenten opgenomen. Gemeenten kunnen in hun omgevingsplan een zorgplicht opnemen voor gemeentelijke monumenten of karakteristieke panden.

De zorgplicht stelt dat degene die een activiteit verricht die betrekking heeft op een monument verplicht is om maatregelen te nemen om beschadiging of vernieling van het monument te voorkomen. Dit geldt ook voor activiteiten in de omgeving van een monument. Zo is bij graafwerkzaamheden in de buurt van een monument de initiatiefnemer

Cultuurhistorische verkenning: inventarisatie en waardering

Een 'cultuurhistorische verkenning' bestaat uit een onderzoek naar de historische gelaagdheid van het erfgoed en een waardering van die lagen. Gewoonlijk resulteert de verkenning in een rapport met een beschrijving van de cultuurhistorische gelaagdheid, een beschrijving van de onderdelen en een waardering van de onderdelen. Meestal wordt de waardering – van hoog tot indifferant – op een kaart aangegeven. De structuur van een cultuurhistorisch onderzoek is afhankelijk van het schaalniveau.

Voor groen erfgoed kan een apart cultuurhistorisch onderzoek worden opgezet, bijvoorbeeld als de waarden van een park in beeld moeten worden gebracht. Vaak maakt groen erfgoed onderdeel uit van een omvangrijker onderzoek, bijvoorbeeld groen erfgoed bij een buitenplaats of groen erfgoed dat onderdeel uitmaakt van een stedenbouwkundige structuur.

verplicht om maatregelen te nemen tegen verzakking of schadelijke wisselingen in het grondwaterpeil. Ook voor groen erfgoed is het opnemen van een zorgplicht van belang om te voorkomen dat er activiteiten in de omgeving plaatsvinden die het groene erfgoed schaden, zoals graven of bouwen in de nabijheid van een monumentale boom.

Instandhoudingssubsidie (RCE)

Het rijk stelt subsidie beschikbaar voor het onderhoud van groene monumenten en voor tuinhistorisch onderzoek. Deze subsidie geldt alleen voor het noodzakelijke onderhoud aan de hoofdstructuur en aan eventuele zeldzame onderdelen. Er wordt ook subsidie verleend voor de kosten van een tuinhistorisch onderzoek als dit samenvalt met de uitvoering van onderhoudswerkzaamheden. Om in aanmerking te komen voor de instandhoudingssubsidie zijn een inspectierapport en een instandhoudingsplan voor de te subsidiëren onderdelen verplicht.

Daarnaast heeft de provincie een restauratieregeling en kan de provincie ervoor kiezen om het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL) open te stellen voor historische tuinen.

Beheer- of instandhoudingsplan

Groen erfgoed leeft. De beplanting groeit, ontwikkelt zich en sterft af. Het is de kunst om het karakter, de proporties en de levendigheid van het groene erfgoed daarbij in stand te houden. Ook veranderend ruimtegebruik, maatschappelijke ontwikkelingen en klimaatverandering zijn van invloed op groenaanleg. Wat zijn de mogelijkheden voor een duurzame instandhouding?

Beheerplan groen erfgoed

Groen erfgoed is altijd in ontwikkeling door de groei van de beplanting, veranderend gebruik,

heraanleg, ziekte en ouderdom. Daarom is continuïteit belangrijk en moet bij behoud en herstel van groen erfgoed rekening worden gehouden met een zekere dynamiek. Gemeenten kunnen het cultuurhistorisch beheer van groen erfgoed (monumenten en waardevol groen) opnemen in hun 'groenbeheerplan', bijvoorbeeld met een apart beheerplan voor de verschillende waardevolle groene elementen als bijlage bij het gemeentelijk groenbeheerplan, zoals in het nieuwe groenbeheerplan van de gemeente Heiloo.

Voor historische tuinen en parken is het beheer meestal in een beheerplan voor vijf of tien jaar vastgelegd. Is binnen de gemeente beschermd groen erfgoed aanwezig (anders dan groen rijksmonument) dan is het verstandig om ook voor instandhouding hiervan het beheer in een vergelijkbaar beheerplan vast te leggen. Zo'n beheerplan beantwoordt in ieder geval de volgende vragen.

- Waaruit bestaat het erfgoed precies? Zo is bij een houtwal niet alleen de beplanting van belang, maar kunnen ook greppels erlangs tot het erfgoed behoren. Leg de grenzen vast op kaart en beschrijf het element. Leg vast welke kenmerken voor een bepaald element in de toekomst herkenbaar moeten blijven.
- Wat is de visie op het groene erfgoed? Is het de bedoeling om een bepaalde tijdslaag in stand te houden of te herstellen, of moet de huidige situatie in stand blijven? Wordt er bijvoorbeeld voor gekozen om het beeld van het erfgoed bij aanleg te herstellen, of moeten veranderingen in de tijd juist zichtbaar blijven, zodat de geschiedenis afleesbaar is? Onderzoek of er een ontwerp aan het groen ten grondslag ligt, en hoe het zich in de loop der tijd heeft ontwikkeld.

- Wat is het cultuurhistorisch streefbeeld? Van elk element wordt vastgelegd hoe dat eruit moet zien. Bij een laan is dat bijvoorbeeld soort, plantafstand, afstand tot overige beplanting wel of geen onderbeplanting en hoe hoog deze mag worden. Daarnaast moet worden nagedacht hoe te handelen bij uitval en inboet. Worden uitgevalen bomen direct vervangen of wordt de laan op enig moment in zijn geheel vervangen? En moet de laan altijd vervangen worden door bomen van dezelfde soort (bij bijzondere boomsoorten is het aan te bevelen om op een kwekerij alvast stekken van deze bomen op te kweken), of mag ook worden gekozen voor een andere soort, die bijvoorbeeld eenzelfde kroonvorm, bladvorm en/of kleur heeft? Daarmee kan worden geanticipeerd op mogelijke ziekten of veranderende groeiomstandigheden in de toekomst. Elk groen element heeft specifieke eisen en kenmerken die voor behoud van het cultuurhistorische beeld van belang zijn. Het zo concreet mogelijk vastleggen hiervan biedt houvast voor de uitvoerders van het beheer.
- Welke beheermaatregelen zijn er nodig? Groen erfgoed vraagt vaak traditionele manieren van beheer. Een ‘maatregelenplan’ beschrijft de ingrepen die nodig zijn om het erfgoed in stand te houden. Bijvoorbeeld het gefaseerd terugzetten van hakhout op kniehoogte in een vijf- of tienjarige cyclus, waarbij steeds een deel van het hakhout wordt aangepakt.

De Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg heeft in 2016 de Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken uitgegeven. De richtlijn biedt ook aanknopingspunten om beheerplannen voor het overige groen erfgoed op te stellen.

Subsidie instandhouding monumenten (Sim)

Voor de instandhouding van rijksmonumenten is er de Sim-subsidie (Subsidie instandhouding monu-

menten, voorheen Brim-subsidie: Besluit rijkssubsidieering instandhouding monumenten). Ook het reguliere onderhoud van groene rijksmonumenten of groene delen van rijksmonumenten is subsidieabel. In aanmerking voor de subsidie komen rijksmonumentale stadsparken, vestingwerken, buitenplaatsen, landgoederen, begraafplaatsen en tuinen. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed regelt de uitvoering van de subsidie.

Subsidies gemeentelijke monumenten

Veel gemeenten hebben een subsidie voor onderhoud van gemeentelijke monumenten. Dit geld is op dit moment veelal bedoeld voor het onderhoud van gebouwen. Een monument staat echter altijd in een omgeving. Een erf of tuin is onlosmakelijk verbonden met het monument en hoort eigenlijk ook onder de bescherming te vallen. En er zou dus ook geld beschikbaar moeten zijn voor het onderhoud ervan. Sommige gemeenten stellen subsidie beschikbaar voor historische landgoederen en buitenplaatsen, met cofinanciering van de provincie.

Betrekken bij groen

De provincie stimuleert groen vrijwilligerswerk en betreft inwoners bij groen om de biodiversiteit te vergroten en plant- en diersoorten te beschermen. De provincie stelt geld beschikbaar voor het programma Betrekken bij Groen van de samenwerkende terreinbeherende organisaties. In 2022 was daarvan ruim een ton bestemd voor het Betrekken bij Groen-fonds, waar vrijwilligersgroepen een beroep op kunnen doen. Juist bij groen erfgoed liggen er vaak meekoppelkansen bij flankerende beleidsvelden, denk aan recreatie of een gezonde leefomgeving.

Groen kapitaal in de buurt

Het project Groen Kapitaal in de Buurt stimuleert en ondersteunt groene buurtinitiatieven in de openbare buitenruimte bij een gemeente. Doelen zijn het bevorderen van groen en biodiversiteit,

de omgeving een kwaliteitsimpuls geven en bewoners positief betrekken. Initiatiefnemers IVN Noord-Holland, Natuur en Milieufederatie Noord-Holland en Landschap Noord-Holland werken samen met gemeenten. Provincie Noord-Holland steunt het project met subsidie.

2.5 Vergunningplichten en beoordelingsregels

Om een activiteit in de fysieke leefomgeving uit te mogen voeren kan een ‘omgevingsvergunning’ nodig zijn. Het Rijk wijst in het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) en het Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl) activiteiten aan waarvoor een vergunning nodig is – bijvoorbeeld bouwen, slopen, aanleggen of natuurbelastende activiteiten.

De provincie regelt vergunningplichten in haar omgevingsverordening en het waterschap in een waterschapsverordening gericht op het watersysteem en waterstaatswerken. Gemeenten kunnen eigen vergunningplichten opnemen in het omgevingsplan – zogeheten ‘omgevingsplanactiviteiten’.

Dubbele of conflicterende regels in het omgevingsplan moeten worden voorkomen. Dat vraagt een

goede afstemming tussen functies, activiteiten en regels en het clusteren van zoveel mogelijk regels voor een samenhangend en overzichtelijk geheel. Zo kunnen vanuit natuurbescherming al regels gelden voor het vellen van houtopstanden of herplantplicht. Ook zijn voor natuurbescherming, flora en fauna-activiteiten en Natura-2000-activiteiten al rijksregels van toepassing. Het ligt voor de hand om daarop aan te sluiten en te bekijken of aanvullende regelgeving vanuit de bescherming van erfgoedwaarden wenselijk en noodzakelijk is.

Rijksmonumentenactiviteiten

Onder de Omgevingswet is een omgevingsvergunning vereist voor het slopen, verstoren, verplaatsen of in enig opzicht wijzigen van een (voorbeschermde) rijksmonument, of voor het zodanig herstellen of gebruiken van het rijksmonument waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht. Dit zijn vergunningen voor zogenaamde ‘rijksmonumentenactiviteiten’ en ze zijn met rijksregels vastgelegd. Voor sommige werkzaamheden is geen omgevingsvergunning nodig, zoals dagelijks onderhoud gericht op het behoud van de monumentale waarden, het plaatsen van grafmonumenten op begraafplaatsen en boringen voor onderzoek bij archeologische rijksmonumenten. Zie artikel 13.11 Besluit activiteiten leefomgeving.

Samenwerken met vrijwilligers

Vrijwilligers kunnen helpen bij instandhouding van het erfgoed en een bijdrage leveren aan het verspreiden van kennis over erfgoed en natuur. In Noord-Holland zijn momenteel zo’n 11.000 natuurvrijwilligers actief, waarbij verschillende groepen zich over het groene erfgoed in hun buurt ontfermen. Zo onderhoudt een vrijwilligersgroep al jaren een historische boomgaard in Purmerend en nam een groep bewoners de waardevolle houtopstanden in de Zijpe onder zijn hoede.

Organisaties als IVN en Landschap Noord-Holland verzorgen in Noord-Holland professionele ondersteuning van vrijwilligersgroepen. De gemeente kan bijvoorbeeld in samenwerking met een van de organisaties inventariseren of er onder bewoners ideeën leven voor groen erfgoed. Verder verzorgt sinds 2019 de Stichting Kennisontwikkeling Groen Erfgoed opleidingen en cursussen voor mensen die zich beroepsmatig of als vrijwilliger bezighouden met het onderzoeken, beheren en onderhouden van groen erfgoed.

Voor gewone onderhoudswerkzaamheden om bestaande beplanting en aanleg in stand te houden is geen vergunning nodig, want de beschermde aanleg en soort beplanting worden dan niet gewijzigd, denk aan snoeien, wieden, maaien, dunnen van bomen en heesters. Een monumentenstatus is in principe gericht op de langdurige instandhouding van de monumentale waarden van het object.

Omgevingsplanactiviteiten

Met het omgevingsplan richt de gemeente een eigen vergunningstelsel in voor zogenaamde 'omgevingsplanactiviteiten'. Dit kan door bepaalde activiteiten alleen onder bepaalde voorwaarden mogelijk te maken met een omgevingsvergunning. Er is dan sprake van een 'binnenplanse vergunningplicht'. Dan bevat het omgevingsplan ook de beoordelingsregels en aanvraagvereisten. Het vergunningstelsel is daarmee een belangrijk regie-instrument van de gemeente.

Een rijksmonumentenactiviteit kan overigens ook een omgevingsplanactiviteit zijn, bijvoorbeeld als in het omgevingsplan van de gemeente aanvullende regels staan over de sloop of het gebruik van rijksmonumenten.

De beoordelingsregels bepalen de afwegingsruimte voor het wel of niet toestaan van bepaalde activiteiten. Ook is er een vergunningplicht als een activiteit volgens de regels van het omgevingsplan niet is toegestaan. Dit noemen we de 'buitenplanse vergunningplicht'.

Voor groen erfgoed is een vergunningstelsel met beoordelingsregels nuttig voor het creëren van een balans tussen de natuur-, landschappelijke en cultuurhistorische waarden en de wens om ruimte te bieden aan veranderingen en transformatie. Hieronder enkele activiteiten die direct betrekking kunnen hebben op het behouden of benutten van groen erfgoed.

Bouwactiviteit

Bij een 'bouwactiviteit' gaat het om realiseren van een bouwwerk zoals een hoofdgebouw, maar ook kleine bouwwerken zoals bijgebouwen en erfafscheidingen. Om waardevol groen te beschermen kunnen regels gesteld worden die de bouw mogelijkheden beperken en ruimte laten aan het groen, en dus natuur- en erfgoedwaarden beschermen. Een bouwverbod of vergunningplicht voor bouwen op of nabij groen erfgoed is dan ook vanzelfsprekend. Het vraagt maatwerk om in beeld te krijgen in welke mate bouwwerken beperkend zijn voor het specifieke groene erfgoed. Zijn bijvoorbeeld in tuinen en parken onder voorwaarden bouwwerken mogelijk die passen in de historische context? Dat geldt dan ook voor bijvoorbeeld afvalcontainers. Aan beschermde linten kan een absoluut bouwverbod nodig zijn om aanwezige doorzichten naar het achterland te beschermen, waar deze essentieel zijn voor de beleving van de landschappelijke kwaliteiten.

Houtwallen in de Zijpe- en Hazepolder

In het vlakke open landschap van de Zijpe- en Hazepolder zijn kort na de aandijking in de zestiende eeuw langgerekte houtwallen aangelegd om de wind te breken en verstuiving te voorkomen en voor de houtoogst. Door de afnemende rentabiliteit van de houtwallen hebben de groenstructuren sterk aan betekenis ingeboet. Vele zijn verdwenen en de overgebleven houtwallen zijn inmiddels van cultuurhistorische waarde omdat het karakteristieke elementen zijn in het open landschap van de polder. De houtwallen hebben eveneens een hoge natuurwaarde, want naast de goede leefomstandigheden voor planten en dieren spelen ze ook een rol als ecologische verbindingzones.

De gemeente Schagen, waaronder de Zijpe- en Hazepolder valt, inventariseerde de houtwallen en plaatste ze op de lijst 'waardevolle houtopstanden'.¹ In het bestemmingsplan is de functie 'natuur – waardevolle houtopstand' aan de houtwallen toegekend. De gemeente stelt geld beschikbaar voor het herstel van deze houtopstanden. Helaas sterven veel iepen door de iepenziekte en is er veel eikensterfte, mogelijk veroorzaakt door de wisselende grondwaterstanden en doordat de hoger gelegen houtwallen kampen met verdroging. Sinds 2005 onderhoudt een vrijwilligersgroep van bewoners van de Keinsmerweg en Korte Ruigeweg de historische windsingels en werkt aan het herstel van de opstanden. De gemeente levert plantgoed en een onderhoudsvergoeding.

1. Zie: schagen.nedgraphicscs.nl

Houtwal aan de Korte Ruigeweg in de Zijpe. Aaneengesloten beplanting van bomen en struiken, met greppel en een aarden wal. Naast alle functionele aspecten biedt de houtwal beslotenheid in een verder open landschap.

*De tuin van buitenplaats de Hartekamp in Heemstede is door Zocher sr. in landschappelijke stijl aangelegd.
De historische aanleg is rijksmonument.*

Aanlegactiviteit

Naast bouwactiviteiten kunnen ook andere werken en werkzaamheden gevolgen hebben voor het groene erfgoed, zoals het graven of dempen van sloten, het aanleggen van verhardingen, het ophogen of egaliseren van land – zogenaamde ‘aanlegactiviteiten’. Het dempen van waardevolle sloten kan voorkomen worden en groene oevers kunnen beschermd worden door een verbod of vergunningplicht op te nemen voor beschoeiing of bestrating, of de aanleg van een parkeerplaats.

Vellen van bomen en herbeplanten¹⁴

Het vellen en herplanten van houtopstanden is onder het huidige recht nog geregeld in de Wet natuurbescherming (Wnb) en lokaal via een bomenverordening. Als dat binnen het rijksmonument valt, is hiervoor een vergunning nodig. Volgens de Wnb is er een meldplicht voor het vellen van een houtopstand buiten de bebouwde kom, met een verplichting om op dezelfde grond te herplanten. Dit geldt alleen voor houtopstanden of bomenrijen van een behoorlijke omvang. Als de gemeente een kleinere houtopstand wil beschermen in het buitengebied, doet ze dat via het omgevingsplan.

Het begrip ‘houtopstand’ is in de Omgevingswet als volgt gedefinieerd: ‘Zelfstandige eenheid van bomen, boomvormers, struiken, hakhout of griend.’ Individuele bomen vallen daar niet onder, en worden dus niet met rijksregels beschermd. De gemeente kan wel bescherming bieden met vergunningplicht en regels in het omgevingsplan voor alle losse monumentale en waardevolle bomen.¹⁵

Bomenverordening

Veel gemeenten hebben een bomenverordening. Daarin staat wanneer voor het vellen van een houtopstand een omgevingsvergunning nodig is of een meldplicht bestaat. De bomenverordening geldt in ieder geval voor bomen binnen de bebouwde kom. In sommige gemeenten geldt zij echter ook buiten de bebouwde kom, waar ook de Wet natuurbescherming van toepassing is.

Sommige gemeenten beperken de bomenverordening tot een selectie van waardevolle bomen, andere hebben bepaalde straten aangemerkt als hoofdgroenstructuren, of verbieden het kappen van cultuurhistorisch waardevolle bomen. Veel gemeenten beschermen bomen ook in particuliere tuinen. Steeds vaker krijgen eigenaren voor deze bomen kosteloos onderhoudsadvies. In een bestemmingsplan kan de gemeente rekening houden met bomen op de gemeentelijke lijst of in het landelijke register van monumentale bomen. In het Landelijk Register van Monumentale Bomen zijn bomen opgenomen die volgens de Bomenstichting van nationaal belang zijn. In veel gevallen gaat het om oude bomen met een bijzondere schoonheid of zeldzaamheidswaarde of een beeldbepalende functie voor de omgeving.

Uitsnede van Landschapsplan Wieringen, uit 1938. In de tijd van de ruilverkaveling is voor het voormalige eiland een beplantingsplan ontworpen. De hoger gelegen delen (geel omrand) zijn met beplanting aangezet. De dorpen hebben 'groene entrees' van bomen (stippen, elke kleur is een soort) en struikbeplanting (kartellijnen). Bron Speciale collecties Wageningen Universiteit.

Groenstructuren op Wieringen

Het beplantingsplan voor de Wieringermeerpolder is vermaard. Tuin- en landschapsarchitect J.T.P Bijhouwer en G.A. Overdijkink van Staatsbosbeheer brachten in de jaren dertig met bomen en struiken een ruimtelijke geleding aan de open polder. Er kwam beplanting langs wegen, rondom boerenerven en als wandelbossen bij de dorpen om de ‘eindeloze ruimte’ terug te brengen naar ruimtes van ‘taxeerbare afmetingen’. Minder bekend, maar niet minder indrukwekkend, is het landschapsplan van Wieringen. Dit plan komt voort uit een samenwerking van de landschapsarchitecten Harry de Vroome en Nico de Jonge, die ieder niet veel later grote delen van Nederland zouden voorzien van beplantingsstructuren volgens landschapsarchitectonische principes.

Het landschapsplan van Wieringen is tot in detail uitgevoerd. Op de hogere delen van het voormalige eiland werden in de ruilverkaveling net na de Tweede Wereldoorlog de tuunwallen (erfafscheidingen van opgestapelde plaggen) opgeruimd en plaatsen de ontwerpers er iepenstruweellanen voor terug. Door deze lanen zijn de hogere delen besloten met af en toe een doorzicht naar de weidse open polder. Vanuit de lage polders waar elke beplanting achterwege werd gelaten betreed je hoger gelegen buurtschappen door groene entrees van es, esdoorn, iep en soms met meidoorn, sleedoorn, vlier en wilg. Nu, meer dan zeventig jaar later is het landschap door de beplantingen nog steeds goed te lezen en te ervaren. De groenstructuren hebben geen specifieke aanduiding in de beheerverordening van het buitengebied.

De entree van Oosterland op Wieringen begint met struikbeplanting aan een zijde van de weg. Nabij het dorp gaat de beplanting over naar beide zijden van de weg en is deze aangevuld met bomen. Precies zoals op het landschapsplan uit 1938 is aangegeven.

Noten

1. Zie: www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/groen-erfgoed
2. Zie: 'Een toekomst voor groen, 2012.'
3. De RCE bracht in kaart waar autochtone wilde bomen en struiken groeien en hoe de bedreigde soorten behouden kunnen worden. Zie Behoud groen erfgoed, 2019. Zie de [Steunpuntviewer](#) voor een overzicht van het groen erfgoed in Noord-Holland.
4. Zie voor meer informatie over natuurtypen: bij12.nl
5. Zie voor meer informatie: digitaal.hortipoint.nl
6. Groen in de stad: soortentabel, 2018. En: Factsheets Klimaatmaatregelen met Bomen, Bos en Natuur, 2020.
7. Natuurlijk Kapitaalrekeningen Nederland 2013-2018, 2021.
8. Zie: [Atlas Natuurlijk Kapitaal](#)
9. Via de landelijke kaart van de RCE kan de gemeente haar overzicht van groene rijksmonumenten controleren en in beeld brengen. De kaart laat onder andere tuinen, parken en begraafplaatsen zien die beschermd zijn als rijksmonument. Verdedigingswerken zijn en worden niet opgenomen op deze kaartlaag tenzij ze zijn omgevormd tot stadspark. Het getoonde oppervlak op de kaart geeft niet altijd de correcte of juridische omvang van het rijksmonument. Dit is wel het geval als de lijn om het vlak is doorgetrokken in plaats van gestippeld. Bij een gestippelde lijn is de omvang een indicatie.
10. Zie: erfgoed.breda.nl
11. Handreiking begrippenkader cultureel erfgoed onder de Omgevingswet, 2020.
12. Zie: commissiemer.nl
13. Monument en overtreding, 2022.14. Zie: [Stichting ERM](#)
14. Volgens de Omgevingswet is vellen: rooien of verrichten van andere handelingen die de dood of ernstige beschadiging van een houtopstand tot gevolg kunnen hebben. Herbepanten is: door aanplant, bezaaiing of natuurlijke verjonging of op andere wijze realiseren van een nieuwe houtopstand.
15. Zie ook: artikel 'Het vellen en kappen van houtopstanden/bomen onder de Omgevingswet', YSchönfeld, 2022. Online via: Omgevingsweb.nl
16. Beleidsnotitie cultuurhistorisch waardevolle groenstructuren, 2017.

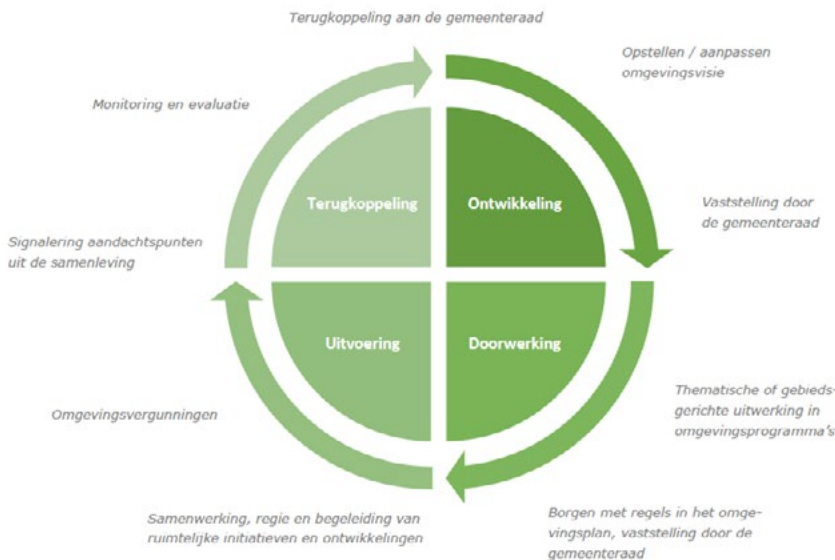
Bronnen

- *Beheerplan Houtwallen Zuiderloo, gemeente Heiloo. Uitgangspunten, visie en beheermaatregelen.* Smit groenadvies, Schagen 2021.
- *Behoud groen erfgoed. Plan voor het behoud van bedreigde wilde bomen en struiken in Nederland.* Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2019.
- *Beleidsnotitie cultuurhistorisch waardevolle groenstructuren Zandzoom-gebied. Hoe gaan we om met de houtwallen, greppels, hagen en historische structuren?* Gemeente Heiloo 2017.
- *Beschermd stadsgezicht Plan Oost. Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd stadsgezicht Plan Oost gemeente Hilversum.* Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2015.
- *Bestemmingsplan Buitengebied Zijpe.* indicatienummer NL.IMRO.0441.BPBGZIJPE-VA03. Gemeente Schagen 2016.
- *Bestemmingsplan Zuiderloo.* Indicatienummer NL.IMRO.0399.bpZuiderloo-0401. Gemeente Heiloo 2015.
- *Een ode aan Heiloo, het rijke verleden aangevuld.* Gemeente Heiloo 2020.
- *Een toekomst voor groen. Handreiking voor de instandhouding van groene monumenten.* Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2012.
- *Elsrijk West – Beschermd stadsgezicht.* MOOI Noord-Holland 2020.
- *Factsheets Klimaatmaatregelen met Bomen, Bos en Natuur.* Wageningen University & Research, Stichting Probos & Arboribus Silva 2020.
- *Groen beleidsplan Hilversum 2030.* De groene structuurvisie van Hilversum. Gemeente Hilversum, december 2012.
- *Groen erfgoed. Praktische tips voor onderhoud en herstel.* Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg 2019.
- *Groen in de stad: soortentabel.* J.A. Hiemstra, Wageningen University and research 2018.
- *Handreiking begrippenkader cultureel erfgoed onder de Omgevingswet.* Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2020.
- *Kadernota Zandzoom.* Naar het bestemmingsplan en exploitatieplan voor Zandzoom. Gemeente Heiloo 2017.
- Koopman, L. en P. Zomerdijk. 'Restanten van hakhoutcultuur in de Zijpe'. *Tussen Duin & Dijk – Natuur in Noord-Holland*, jaargang 4 nummer 1, 2005.
- *Monument en overtreding. Handreiking voor gemeenten bij strafrechtelijke handhaving.* Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Den Haag 2022.
- *Motivaction i.o.v. Vogelbescherming. Samen herstellen. Een publieksonderzoek naar het belang van natuur tijdens de coronacrisis in Nederland.* 2020.
- *Natuurlijk Kapitaalrekeningen Nederland 2013-2018.* Linda de Jongh, Rixt de Jong, Sjoerd Schenau, Jocelyn van Berkel, Patrick Bogaart, Corine Driessen, Edwin Horlings, Marjolein Lof (WUR), Redbad Mosterd, Lars Hein (WUR) 2021.
- *Oplegnotitie cultuurhistorie uitbreiding A9 Heiloo.* Provincie Noord-Holland 2021.
- *Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek. Voor waardestellingen van groen erfgoed.* Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2012.
- *Uitvoeringsrichtlijn hovenierswerk historische tuinen en parken.* Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg 2016.

Bijlage 1

De Omgevingswet nader uitgelegd

De Omgevingswet moet voor een meer uitnodigend en integraal omgevingsbeleid zorgen. Daarvoor heeft de gemeente beschikking over meerdere kerninstrumenten zoals de omgevingsvisie, het programma, het omgevingsplan en de omgevingsvergunning. Deze instrumenten zijn onderdeel van een voortdurende beleidscyclus.

Beleidscyclus instrumenten Omgevingswet.

Omgevingsvisie

Een omgevingsvisie is een integrale langetermijnvisie voor de fysieke leefomgeving. Naast gemeenten zijn ook het Rijk (NOVI) en de provincies (POVI) verplicht om een omgevingsvisie op te stellen. De gemeentelijke omgevingsvisie wordt door de gemeenteraad vastgesteld. Dat is een belangrijk moment omdat de raad daarmee de basis legt voor verdere uitwerking in programma's of in het omgevingsplan. Een brede betrokkenheid van de samenleving en experts is daarbij onmisbaar. In de omgevingsvisie worden namelijk belangen afgewogen en integraal benaderd. Zorgvuldige participatie moet de belangen recht doen en specifieke kennis mobiliseren en waarderen. Cultureel erfgoed kan daarbij een belangrijke rol spelen, het verbindt en legt een basis om toekomstige opgaven op voort te bouwen.

In de omgevingsvisie worden de kernkwaliteiten, de ambities en doelen voor de fysieke leefomgeving vastgelegd. Daarnaast zet de visie de sturingsfilosofie van de gemeente uiteen. Die filosofie bestaat uit de rol van de gemeente (reguleren, samenwerken en/of ondersteunen) plus de combinatie van instrumenten die wordt ingezet om de doelen te bereiken.

De omgevingsvisie heeft betrekking op de ontwikkeling, het beheer, het gebruik, de bescherming en het behoud van de fysieke leefomgeving. Het gaat dus niet alleen over benutten en ontwikkelen van de fysieke leefomgeving, maar ook over de balans met het behoud en beschermen van de kwaliteit van die omgeving. Aandacht voor cultureel erfgoed, waaronder ook het groen erfgoed, in de omgevingsvisie is dan vanzelfsprekend: de gemeente spreekt zich uit over de kwaliteiten, de ambities en hoe zij daarmee om wil gaan.

Als de gemeente nu al beschikt over een overzicht (in tekst en op kaart) van beschermd en waardevol erfgoed kan dit een onderdeel worden van de omgevingsvisie en nuttig zijn bij de totstandkoming van de visie tijdens de participatietrajecten. Als de gemeente een erfgoedvisie heeft opgesteld ligt het voor de hand om de conclusies over de fysieke leefomgeving uit de erfgoedvisie over te nemen in de omgevingsvisie.

Programma

Gemeenten zijn verplicht om uitwerking te geven aan de beleidsdoelen in de omgevingsvisie. Dat kunnen zij doen door dat al in de omgevingsvisie (deels) vast te leggen, of door het beleid verder uit te werken in een programma. Een programma is net als de omgevingsvisie een beleidsnota. Het verschil is dat de omgevingsvisie meer kaderstellend is en voor de lange termijn, terwijl het programma uitvoeringsgericht is met concrete maatregelen en een korte tot middellange horizon. Een gemeentelijk programma wordt in beginsel door B en W vastgesteld – maar bij het opstellen van een programma heeft de gemeenteraad bij voorkeur ten minste een adviserende rol.

Het omgevingsprogramma is een belangrijke schakel tussen de ambities uit de omgevingsvisie en de processen en juridische borging in het omgevingsplan. Er zijn verplichte programma's (geluid, water, lucht en natuur), vrijwillige programma's en programma's met een programmatische aanpak. De programma's kunnen gebiedsgericht en/of (multi)sectoraal uitgewerkt worden, zoals een uitwerking voor het landelijk gebied of een uitwerking specifiek voor cultureel erfgoed.

Voor het cultureel erfgoed is het vrijwillige programma een interessant instrument. Een programma verbindt inhoud, processen en juridische borging aan elkaar op basis van de waardering van het cultureel erfgoed. Hoe waarderen we het cultureel erfgoed? Wat zijn de consequenties van deze waardering voor het omgevingsplan en concrete initiatieven? Welke processen zijn nodig? Hoe zorgen we voor meer bewustzijn over en betrokkenheid bij het erfgoed? Welke instrumenten zetten we in om de doelen te verwezenlijken? Dit kunnen dus ook andere instrumenten zijn dan het omgevingsplan, zoals communicatie, subsidies en beheerplannen.

Omgevingsplan

Het omgevingsplan is een gemeentedekkend plan dat alle regels omvat voor de fysieke leefomgeving. Het omgevingsplan bestrijkt daarmee niet alleen de planologische aspecten. De regels in het omgevingsplan worden opgesteld om de doelen die in de omgevingsvisie of het omgevingsprogramma zijn gesteld te bereiken of hieraan bij te dragen. Het omgevingsplan is dus ook het instrument voor het reguleren van concrete functies en activiteiten die van invloed zijn op het cultureel erfgoed.

Evenwichtige toedeling van functies aan locaties

Gemeenten moeten ervoor zorgen dat de regels in het omgevingsplan leiden tot een 'evenwichtige toedeling van functies aan locaties' (artikel 4.2 Omgevingswet). Een evenwichtige toedeling van functies aan locaties in het omgevingsplan wordt bereikt door:

- regels aan activiteiten te stellen voor (een gedeelte van) het grondgebied
- functieaanduidingen met de toegelaten activiteiten (met regels) te koppelen aan locaties.

Het bepalen van de werkingsgebieden is een belangrijk onderdeel van het toedelen van functies in het omgevingsplan. Met een werkingsgebied wordt bepaald waar functies en regels voor bepaalde activiteiten van toepassing zijn. Door de koppeling van een regel aan een werkingsgebied is de regel in het Omgevingsloket als onderdeel van het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO) alleen zichtbaar op de locaties waar deze regel van toepassing is. Het werkingsgebied kan het gehele gemeentelijke grondgebied zijn, maar ook een afgebakend gebied, een erf of een gebouw.

Tijdelijk omgevingsplan

Bij het inwerking treden van de Omgevingswet krijgen alle gemeenten een tijdelijk omgevingsplan, met daarin de op dat moment geldende bestemmingsplannen, beheerverordeningen, uitwerkings- en wijzigingsplannen, exploitatieplannen, bodemkwaliteitskaarten, een aantal onderdelen uit gemeentelijke verordeningen en de 'bruidsschat' van het Rijk. Het huidige beschermingsniveau van het beschermde erfgoed blijft dus ook na het in werking treden van de Omgevingswet van kracht omdat de regels in de bestemmingsplannen automatisch onderdeel worden van het tijdelijke omgevingsplan.

De bruidsschat is onderdeel van het tijdelijke omgevingsplan. Dit zijn de regels die nu nog door het Rijk worden gesteld, maar die niet meer terugkomen in de Omgevingswet en worden overgeheveld naar de gemeente. De bruidsschat blijft intact tot en met 31 december 2029, of totdat de gemeente de regels wijzigt, schrapt of overneemt in het nieuwe omgevingsplan.

Van tijdelijk naar nieuw omgevingsplan.

Gemeenten hebben – zoals het er nu naar uitziet – tot en met 31 december 2029 om het nieuwe omgevingsplan voor het hele grondgebied vast te stellen. Naar verwachting wordt in deze overgangsfase per deelgebied of thematisch onderdeel geleidelijk een nieuw gemeentedeckend omgevingsplan samengesteld. Als er een nieuw (deel van het) omgevingsplan wordt vastgesteld, vervalt het tijdelijke omgevingsplan voor dat gebied. Denk aan de realisatie van een nieuwe woonwijk of de herstructurering van een deel van een centrumgebied.

Er is geen vaste structuur voor het omgevingsplan, wel begint steeds duidelijker te worden hoe het eruit kan zien. De VNG heeft hiervoor een casco omgevingsplan en meerdere gebiedsgerichte staalkaarten opgesteld. Deze bieden inzicht in de mogelijke structuur en type regels. Voor cultureel erfgoed maakt de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een handreiking met voorbeeldregels.

Voor 2030 moeten ook de regels uit de gemeentelijke verordeningen die zien op de fysieke leefomgeving in het omgevingsplan worden opgenomen. Om ervoor te zorgen dat die verschillende deelomgevingsplannen ooit één geheel gaan vormen, stellen sommige gemeenten een verordening fysieke leefomgeving op, waarvan de regels in het (deel)omgevingsplan kunnen worden overgeheveld. Voordeel is dat de inventarisatie van de gemeentelijke verordeningen in één keer plaatsvindt en niet per deelgebied.

Wat moet in ieder geval geregeld worden in het nieuwe omgevingsplan?

Rijk en provincies kunnen gemeenten instructies geven die toezien op de inhoud en motivering van een omgevingsplan. Zo eist het Rijk dat bij het opstellen van omgevingsplannen rekening wordt gehouden met het beschermen van landschappelijke of stedenbouwkundige waarden en cultureel erfgoed. De provincie geeft instructies aan gemeenten in hun provinciale omgevingsverordening. Deze kunnen per provincie verschillen en kunnen specifiek gericht zijn op bijvoorbeeld groen erfgoed en landschappelijk erfgoedwaarden.

Buiten deze instructieregels hebben gemeenten grote vrijheid bij het opstellen van het omgevingsplan. Een gemeente kan in beginsel zelf bepalen of en hoe een activiteit wordt geregeld. Wel heeft het Rijk standaarden ontwikkeld, de zogenaamde Standaard voor officiële publicaties (STOP) en het Toepassingsprofiel omgevingsdocumenten (TPOD). Deze standaarden zijn nodig om regels op de kaart en in het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO) vindbaar en inzichtelijk te maken.

Gereedskapskist met regels

De regels in het omgevingsplan bepalen de afwegingsruimte voor het wel of niet toestaan van bepaalde functies en activiteiten. Dat kan lastig zijn, want er kan spanning bestaan tussen het beschermen en behouden van aanwezige waarden, en het loslaten en ruimte geven aan nieuwe gebruiksmogelijkheden. Deze afwegingsruimte kan de gemeente dus in het omgevingsplan bepalen door flexibiliteit te bieden of juist behoudend te zijn. Hierbij spelen de eerder gestelde doelen en sturingsfilosofie in een omgevingsvisie of programma (of beleidsnota) een belangrijke rol.

Een ‘werkingsgebied’ geeft aan waar functies en regels voor bepaalde activiteiten van toepassing zijn. Door de koppeling van een regel aan een werkingsgebied is de regel in het Omgevingsloket als onderdeel van het DSO alleen zichtbaar op de locaties waar deze regel van toepassing is. Als geen werkingsgebied wordt aangegeven is de regel van toepassing op het gehele plangebied.

Regelstelsel driehoek, gebaseerd op illustratie Rho adviseurs.

Er zijn verschillende soorten regels. De regels kunnen een activiteit zonder uitzondering verbieden: een absoluut verbod. Of activiteiten alleen onder voorwaarden toestaan met een omgevingsvergunning. Beoordelingsregels bepalen dan aan welke voorwaarden moet worden voldaan voordat vergunning wordt verleend. De gemeente kan met algemene regels ook kiezen om voorwaarden te stellen zonder vergunningplicht, of alleen met een informatie- of meldplicht. Kenmerk van algemene regels is dat exact duidelijk is wanneer een activiteit wel of niet is toegestaan. Er is dan geen sprake van verdere beoordelingsruimte, dus ook geen vergunning nodig. Denk aan kleine bouwwerken waarvoor er algemene regels met concrete maatvoering zijn gesteld.

Een bijzondere algemene regel is de ‘zorgplicht’. Deze geldt altijd en de regel doet een beroep op de eigen verantwoordelijkheid van een initiatiefnemer. De gemeente kan de zorgplicht handhaven door direct optreden of door het opleggen van een maatwerkvoorschrift, dit laatste indien het omgevingsplan deze mogelijkheid biedt.

Naast regels over activiteiten kan het omgevingsplan procesregels bevatten. In het omgevingsplan is bijvoorbeeld vastgelegd voor welke activiteiten B en W advies moet vragen aan de gemeentelijke adviescommissie (voorheen welstands- en/of monumentencommissie). Voor een rijksmonument is dat van rijkswege verplicht, maar dat kan aangevuld worden met advisering over activiteiten voor lokaal erfgoed, stedenbouw, openbare ruimte of het uiterlijk van bouwwerken (voorheen welstand).

Gesloten of open normen

Regels in het omgevingsplan kunnen open of juist gesloten normen bevatten. ‘Gesloten normen’ omschrijven nauwkeurig wat wel of niet is toegestaan. Algemene regels (geen vergunning nodig) zijn per definitie gesloten omdat ze 100 procent duidelijkheid moeten bieden. ‘Open normen’ geven meer flexibiliteit en maken maatwerk mogelijk. Dergelijke normen vergen een interpretatie. Een open norm dient daarom bij voorkeur gekoppeld te worden aan beleidsregels. Voor het uiterlijk van bouwwerken (voorheen welstand) is dat zelfs verplicht (artikel 14.9 Omgevingswet). Beleidsregels worden in de basis vastgesteld door B en W tenzij dit in de wetgeving of in het omgevingsplan anders wordt bepaald – zoals voor het uiterlijk van bouwwerken. De gemeenteraad kan zich deze bevoegdheid verlenen met het vaststellen van het omgevingsplan.

Beleidsregels gaan bij voorkeur gepaard met advisering door bijvoorbeeld de gemeentelijke adviescommissie. Deze commissie adviseert B en W over een vergunningaanvraag – in ieder geval als het over rijksmonumenten gaat. In het omgevingsplan kan ook staan wanneer advies verplicht is voor andere vergunningplichtige activiteiten, zoals bij lokaal erfgoed of het uiterlijk van bouwwerken (voorheen welstand). Het is de bedoeling dat de adviescommissie een bredere adviestaak krijgt, zoveel mogelijk aan de voorkant van ruimtelijke processen adviseert en initiatiefnemers uitdaagt en inspireert.

Omgevingsvergunning

Wie wil gaan bouwen, verbouwen, slopen of andere activiteiten uitvoeren, heeft mogelijk een ‘omgevingsvergunning’ nodig. Gemeenten regelen hun vergunningplicht en de beoordelingskaders in het omgevingsplan. De omgevingsvergunning toetst vooraf of een bepaald initiatief toegestaan is. De beoordeling is zo eenvoudig mogelijk en houdt, als dat nodig is, rekening met algemeen geldende regels. Initiatiefnemers kunnen via één aanvraag bij één online loket snel duidelijkheid krijgen voor alle activiteiten in de fysieke leefomgeving die zij willen uitvoeren. Voorafgaand aan de aanvraag betreft de initiatiefnemer eventuele omwonenden en andere belanghebbenden.

Er is niet altijd een vergunning nodig. Bepaalde activiteiten zijn – vaak onder voorwaarden – vergunningvrij, en soms volstaat een melding of aanleveren van informatie bij de gemeente of het waterschap. Initiatiefnemers kunnen informatie voor deze plichten aanleveren via het Omgevingsloket als onderdeel van het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO).

Bijlage 2

Waarderingscriteria groen erfgoed

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) ontwikkelde een standaard voor de waardering van bouw- en tuinkunst.¹ Daarmee kunnen de monumentale waarden van een historische aanleg helder en eenduidig vastgesteld worden. De waardering staat centraal bij de aanwijzing als monument én bij het wijzigen van een beschermde historische aanleg. De RCE baseerde de waardering op de volgende subcriteria:

I. Cultuurhistorische waarden

Belang van een object/complex/aanleg

1. als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaal-economische en/of bestuurlijke/beleidsmatige en/of geestelijke ontwikkeling(en);
2. als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of historisch-ruimtelijke ontwikkeling(en);
3. als bijzondere uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);
4. wegens innovatieve waarde of pionierskarakter;
5. wegens bijzondere herinneringswaarde.

II. Architectuur-, kunst- en tuinhistorische waarden

Belang van een object/complex/aanleg

1. voor de geschiedenis van de tuin- en landschapsarchitectuur, de architectuur en/of techniek;
2. voor het oeuvre van een bouwmeester, tuin- en landschapsarchitect, ingenieur of kunstenaar;
3. wegens hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp;
4. wegens bijzonder materiaalgebruik, bijzondere ornamentiek en/of monumentale kunst;
5. wegens bijzondere samenhang tussen exterieur, interieur(onderdelen) en omgeving.

III Situationele en ensemblewaarden

Belang van een object/complex/aanleg

1. als essentieel (cultuurhistorisch, functioneel en/of architectuurhistorisch en visueel) onderdeel van een complex;
- 2a. wegens bijzondere, beeldbepalende betekenis voor het aanzien van zijn omgeving;
- 2b. wegens bijzondere betekenis voor het aanzien van zijn omgeving, wijk, stad of streek;
- 3a. wegens hoogwaardige kwaliteit van de bebouwing in relatie tot de onderlinge historisch-ruimtelijke context en in relatie tot de daarbij behorende groenvoorzieningen, wegen, wateren, bodemgesteldheid en/of archeologie;
- 3b. wegens de wijze van verkaveling/inrichting/voorzieningen.

IV. Gaafheid en herkenbaarheid

Belang van een object/complex/aanleg

1. wegens architectonische gaafheid en/of herkenbaarheid;
2. wegens materiële, technische en/of ambachtelijke gaafheid;
3. als nog goed herkenbare uitdrukking van de oorspronkelijke of een belangrijke historische functie;
4. wegens waardevolle accumulatie van belangwekkende historische bouw-, aanleg- en/of gebruiksfasen;
5. wegens gaafheid en herkenbaarheid van het hele ensemble van de samenstellende onderdelen (hoofd- en bijgebouwen, hekwerken, tuinaanleg en dergelijke);
6. in relatie tot de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke, dorpse of landschappelijke omgeving.

V. Zeldzaamheid

Belang van een object/complex/aanleg

1. wegens absolute zeldzaamheid in architectuurhistorisch, bouwtechnisch, typologisch of functioneel opzicht;
2. wegens relatieve zeldzaamheid in relatie tot een of meer van de onder 1 t/m 3 genoemde kwaliteiten.

¹ Zie: Een toekomst voor groen, 2012. Zie ook: Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek, 2012.

De historische windsingels aan de Keinsmerweg en Korte Ruigeweg in De Zijpe worden onderhouden door een vrijwilligersgroep van bewoners.

Colofon

Tekst

Bas Schout (Buro Schout), Nicky Schuurman (Landschap Noord-Holland), Lisa Timmerman en Kim Zweerink (Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland)

Redactie

Marrit van Zandbergen (Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland)

Eindredactie

Maarten Ettema (MettTaal)

Beeldverantwoording

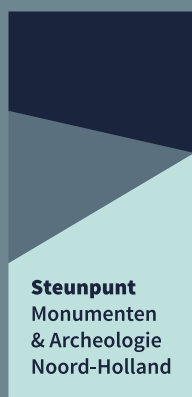
Els Zweerink (cover, p6, 10, 15, 20, 22, 26, 27, 33, 37 en 46),
André Russcher (p. 4, 8 en 34), Jop Stevens (p. 7 en 12)

Vormgeving

Studio PeetR | Peter Koomen

Met dank aan

Anne Beeksmas (BUCH gemeenten), Rinus Hofs (gemeente Amstelveen), Annette Koenders (gemeente Hilversum), Natascha Lensvelt (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), Saskia Olivierse (gemeente Schagen), Willemijn Paaijmans (gemeente Amstelveen), Lotte Portier (gemeente Hilversum), Marjolein Sanderman (gemeente Rheden), Carla Scheffer (gemeente Wassenaar), Bas Slijkerman en Carla Soonius (gemeente Schagen), Astrid Zwaag (gemeente Hollands Kroon).

Emmastraat 111
1814 DP Alkmaar
T 072 5204459
E info@steunpunterfgoednh.nl
W www.steunpunterfgoednh.nl

MOOI
NOORD-
HOLLAND

ADVISEURS
OMGEVINGSKWALITEIT

Het Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland is een samenwerking tussen MOOI Noord-Holland en Stichting NMF en wordt mogelijk gemaakt door de provincie Noord-Holland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

info@steunpunterfgoednh.nl | www.steunpunterfgoednh.nl